

Gouden Piramide 2024 *Rijksprijs voor inspirerend
opdrachtgeverschap*

DOEN EN LATEN

Gouden Piramide 2024

Gouden Piramide 2024 ***Rijksprijs voor inspirerend
opdrachtgeverschap***

Doen en laten

Voorwoord

Voor u ligt de publicatie van de Gouden Piramide 2024, de Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap. Goed opdrachtgeverschap is moeilijk en daarom is er de Gouden Piramideprijs, die jaarlijks voorbeelden van goed opdrachtgeverschap belooft. De rijksoverheid wil ermee uitstralen dat niet alleen ontwerpers, financiers en bouwers verantwoordelijk zijn voor de gebouwde wereld om ons heen, maar dat een inspirerende opdrachtgever minstens zo belangrijk is.

Goed opdrachtgeverschap is een mix van ervaring en deskundigheid, van aanvoelen wat mogelijk is, van weten wat ontwerpers kunnen, waar hun grenzen liggen en waar ze de vrijheid moet worden geboden. Maar vooral ook van alle partijen inspireren, zodat ze boven zichzelf uitstijgen en waarde toevoegen. En dat alles onder de paraplu van de vraag: wat willen de inwoners, de gebruikers, de mensen waar het uiteindelijk om draait?

Deze ronde tekenden de projecten zich af rond het thema transformatie; rond opdrachtgevers die, in plaats van op nieuwe locaties, zich hebben gericht op de bestaande stad en het bestaande landschap, op bijvoorbeeld nieuwe functies voor een karakteristiek oud gebouw.

Transformeren vergt moed, visie en vastberadenheid. Transformeren betekent immers het systeem in beweging krijgen. Mensen in beweging krijgen om het bestaande los te laten en ruimte te maken voor het nieuwe. Iets wat niet altijd even gemakkelijk is...

De projecten van de genomineerden die dit jaar centraal staan, variëren in schaal en scope, maar delen een gemeenschappelijke noemer: het zijn alle toonbeelden van die daadkracht, van keuzes maken en doorzetten en tegelijk van verbinding en het meenemen van meerdere perspectieven.

De editie van 2024 heeft veel moois opgeleverd – of het nu ging (of gaat) om de herontwikkeling van stedelijke gebieden, het revitaliseren van cultureel erfgoed of het creëren van innovatieve woon- en werkruimtes.

Laat deze publicatie u vooral dienen ter inspiratie en als uitnodiging aan anderen om het voorbeeld van de genomineerden te volgen. Mede namens mijn collega, de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, wens ik u veel leesplezier toe.

Mona Keijzer,
Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Essay

Met een open blik naar de samenleving ¹²

Francesco Veenstra, Rijksbouwmeester

Reportage

De jurering ¹⁸

Kees de Graaf, jurysecretaris

Portretten

Genomineerde opdrachtgevers ³⁴

Sebastiaan Rodenhuis, fotograaf

Projecten

Genomineerde inzendingen

Winnaar

Nimeto ⁴²

Nimeto maakt ruimte, Utrecht

Overige genomineerden

Meelhattan ⁵²

De Meelfabriek, Leiden

MWPO en Beauvast ⁶⁰

Transformatie Rode Weeshuisstraat, Groningen

BOEi ⁶⁸

Zuider Gymnasium, Rotterdam

Gemeente Rotterdam ⁷⁶

Getijdenpark Eiland van Brienoord, Rotterdam

Projecten

Tien bijzondere inzendingen

Dorpscoöperatie Krewerd 86

Tuintjederij, Krewerd

Verdel Digitaal Partner 92

Tech Campus De School, Roelofarendsveen

Groenvast Arnhem 98

Rivierduinen, Silvolde

Woonstichting Lieven de Key 104

Lariks, Amsterdam

Trudo 110

Wijkvernieuwing Woensel-West, Eindhoven

Lekkerkerk Beheer 116

RADIUS, centrum voor Hedendaagse Kunst en Ecologie, Delft

Paleis Het Loo 122

Renovatie en uitbreiding Paleis Het Loo, Apeldoorn

Hendrick de Keyser Monumenten 128

Huis Sloëtjes, Hilversum

Parteon 134

Modulaire woningen van NH Bouwstroom, Zaandam

Amvest 140

Jonas, Amsterdam

Projecten

Alle inzendingen ¹⁴⁸

Essay
Rijksbouwmeester

Met een open blik naar de samenleving *Francesco Veenstra, Rijksbouwmeester*

Goed opdrachtgeverschap in het ruimtelijk domein wordt in veel, zo niet de meeste gevallen afgemeten aan het gebouwde eindresultaat. De sociale bijdrage die met een ruimtelijke ingreep wordt gepleegd, krijgt doorgaans veel minder aandacht. Een tegenbeweging lijkt op gang te komen met het denken over sociale duurzaamheid, inclusiviteit en 'maatschappelijke impact'. Of is hier sprake van een verplicht nummer dan wel goedkope marketingtruc? Opdrachtgevers zullen zich hier intrinsiek hard voor moeten maken, om daarmee de groeiende tegenstellingen in Nederland te helpen overbruggen. Elk project, hoe klein ook, kan bijdragen aan meer openheid en verbinding.

De woorden van het Klein Orkest over Berlijn uit 1984 – over de vogels die niet worden neergeschoten en zich vrij kunnen bewegen in de verdeelde stad – blijven resoneren door hun verbeeldingskracht. Een lied over gescheiden werelden, over mensen die in vrijheid leven maar toch zijn opgesloten en over hen die gevangen zijn in een dwingend systeem. Vijf jaar later, in november 1989, viel de gewraakte Muur. In de veertig jaar die sindsdien verstreken, is er in de Duitse hoofdstad veel gebeurd. Er is volop gebouwd. De sociale en psychologische muur is er echter nog steeds. In Berlijn, maar ook tussen de inwoners van voormalig West- en Oost-Duitsland. Het zal nog generaties duren voor de verschillen helemaal zijn verdwenen.¹ Daarbij komt dat zich ook nieuwe tegenstellingen voordoen, bijvoorbeeld door de gevolgen van gentrificatie, waardoor verschillende bewonersgroepen tegenover elkaar komen te staan. Met de recente tentoonstelling *Berlin Global Freifläche: Wir bleiben!* in het Humboldt Forum onderzochten de kunstenaars Barbara Bernardi, Linda Paganelli en Vincent Voignier het fenomeen van verdringing in de Duitse hoofdstad, waarbij woningprijzen blijven stijgen en bewoners met een minder dikke portemonnee letterlijk en figuurlijk naar de randen van de stedelijke samenleving worden gedrongen.

Grotere verschillen

In Nederland hebben we gelukkig geen fysieke muren die ons van elkaar scheiden. Barrières van andere aard zijn er echter genoeg – en ze zijn vaak minstens zo moeilijk te overwinnen, ook doordat ze minder tastbaar en zichtbaar zijn dan een metershoge betonnen afscheiding. De processen die in de Duitse steden aan de hand zijn, komen in Nederland net zo goed voor. Ook hier zien we onder invloed van de marktwerking in de volkshuisvesting – en veertig jaar neoliberal denken in de maatschappij als geheel² – dat de verschillen tussen arme en rijke wijken de laatste jaren alleen maar verder toenemen. Het is een ontwikkeling die overigens veel verder gaat dan louter de huizenprijzen. De kloof weerspiegelt zich op allerlei terreinen, bijvoorbeeld op het gebied van gezondheid. De gezonde levensverwachting is in 'slechte' achterstandswijken ruim tien jaar lager dan in 'goede' wijken.³ Hier doet zich een stevige samenhang voor met de leefbaarheid in kwetsbare gebieden. Niet voor niets introduceerde de Rijksoverheid in 2022 voor twintig 'stedelijke focusgebieden' het Nationaal Programma

Leefbaarheid en Veiligheid, om via een integrale aanpak de stapeling van problemen in deze wijken aan te pakken. In totaal wonen ongeveer 1,1 miljoen mensen (528.000 huishoudens) in een gebied waar de leefbaarheid structureel onder druk staat.⁴

Ook op een hoger schaalniveau doen zich tegenstellingen voor. Denk aan de verschillen tussen stad en platteland, tussen groei- en krimpregio's en tussen de Randstad en de rest van Nederland. Het woord 'achterstelling' valt daarbij regelmatig. Uiteraard is het zaak genuanceerd met deze verschillen – en de perceptie daarvan – om te gaan.⁵ Te gemakkelijk liggen hier populistische stellingnames op de loer. Maar het kan bijvoorbeeld niet ontkend worden dat het grootste deel van de cultuursubsidies nog steeds wordt toegekend aan de vier grote steden in het westen van Nederland. Niet voor niets pleitte de Raad voor Cultuur in januari 2024 voor een stelselherziening om aan deze ongelijke verdeling een einde te maken.⁶ Zelf gaf de Raad voor Cultuur hier een half jaar later een vervolg aan met haar advies over de Culturele basisinfrastructuur; hierin krijgen 54 instellingen buiten de Randstad een plek (waarvan vier nieuwe).

Ook in de architectuursector speelt deze kwestie; het kaartje van de ongelijke verdeling van de subsidies van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie spreekt in dit verband boekdelen. Het zorgt ervoor dat gevoelens van onvrede – die ook in de politiek duidelijk doorklinken – alleen maar luider worden.

Betekenisvol leven

De vraag is uiteraard: wat kunnen opdrachtgevers in het ruimtelijk domein doen om via hun inzet de sociale kwaliteit van Nederland te vergroten en de tegenstellingen te verkleinen? Kunnen zij met hun inzet ook op sociaal-maatschappelijk gebied het verschil maken? En daarmee ultimo ook de rechtvaardigheid in dit land versterken en werken aan een 'rechtvaardige stad', zoals Wouter Veldhuis en Simon Franke deze definiëren: 'Een ideaalbeeld hoe we onze leefomgeving duurzaam toegankelijk maken. Hoe we voor iedereen een betekenisvol leven in een daarvoor gepaste en ingerichte omgeving mogelijk maken.'⁷

Op zich is dat geen nieuw thema. In dezelfde jaren tachtig waarin het Klein Orkest zong over de verdeelde stad, manifesteerde de vorig jaar overleden PvdA-politicus Adri Duivesteijn zich als voortrekker van de óngedeelde stad. In Den Haag, een stad die als geen ander de tegenstelling tussen *haves* en *havenots* belichaamt – respectievelijk wonend op het zand en het veen – introduceerde hij het denken over stadsvernieuwing en architectuur als 'Kulturele Aktiviteit'. Dat begon met de intuïtieve gedachte in 1984 dat 'er sprake is van een voorgeprogrammeerde bouwmachine die in de praktijk in veel wijken en steden dezelfde bouwplannen opleverde'. In datzelfde jaar ontmoet Duivesteijn architect Álvaro Siza en haalt hem naar Den Haag, 'in de hoop dat hij de architect is die de Haagse stadsvernieuwing, in een werkelijke dialoog met de zittende bewoners, kan aansluiten bij de leefpatronen van een veranderende bevolkingssamenstelling en haar een eigen identiteit kan geven'.⁸ Het is een lijn van denken die Duivesteijn in zijn latere activiteiten onverkort door zou trekken, onder meer als wethouder in Almere. Hij beschouwde bouwen en architectuur niet als doelen op zich, maar als een middel om mensen meer zeggenschap te geven over hun eigen bestaan.

Blokkendoos-architectuur

Duivesteijn kreeg steun in zijn stellingname door de landelijke Werkgroep 5x5, die in 1988 werd opgericht,⁹ bestaande uit een coalitie van wethouders, opdrachtgevers, bewonersvertegenwoordigers, architecten en publicisten uit vijf steden. De teksten die bij de oprichting

door mede-initiatiefnemer Peter Kuenzli werden uitgesproken, hebben aan urgentie nog weinig verloren: 'De tijd is gekomen om afscheid te nemen van de ingekwartierde mens. We kunnen niet alleen de architecten de schuld geven van de grote eenvormigheid in de (sociale) woningbouw. Ook de kwaliteit van de opdrachtgevers en het ontbreken van goede bewonersvertegenwoordigingen in het hele bouwproces hebben een rol gespeeld' – daarmee doelend op de eenvormigheid van de naoorlogse bouwproductie en de troosteloze renovaties van vooroorlogse woningbouw. 'We zijn de blokkendoos als hoogste norm gaan aanvaarden' – het zijn teksten die anno 2024 prima passen bij de frietsnijder-architectuur die veel binnenstedelijke bouwprojecten volgens sommigen kenmerkt. Het ging de werkgroep echter om meer dan alleen het architectonische beeld. Zeker de betrokken (sociaal-democratische) wethouders en corporatiedirecteuren zagen hun architectuurbeleid nadrukkelijk als middel om de lokale samenleving te 'verheffen'.

De toenmalige ministeries van VROM en WVC pakten de handschoen op. In de decennia na de oproep van 5x5 is het architectuurbeleid eerst opgebouwd, om vervolgens weer bijna geheel te worden afgebroken. Kirsten Schipper beschrijft dit nauwgezet in haar proefschrift.¹⁰ Instuties als het NAI en Architectuur Lokaal zijn opgedoekt. Daarmee is de ondersteuning van het publieke en private opdrachtgeverschap vanuit het Rijk fors teruggebracht. Weliswaar ondertekende Nederland in 2018 de Verklaring van Davos, die inzette op 'een flexibele benadering die geworteld is in cultuur en die actief sociale cohesie bevordert, die gericht is op duurzaamheid van de omgeving en bijdraagt aan de gezondheid en het welzijn van iedereen.' Van een consequente vertaling daarvan in het omgevingsbeleid is tot op heden echter geen sprake.¹¹ In het licht van de vele transitie waar Nederland voor staat – en die bijna zonder uitzondering een grote ruimtelijke 'neerslag' zullen hebben – is dat een slechte zaak.

Plek van ontmoeting

Zijn er dan geen tekenen van hoop? Als ik naar de inzendingen voor de Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap kijk, zijn er de nodige inzendingen bij waarvan de opdrachtgevers expliciet proberen om de samenleving om hen heen beter te maken. Hele regio's kunnen ze begrijpelijkerwijs niet op hun schouders nemen, maar lokaal maken ze wel degelijk het verschil. Ze zijn gericht op groei, openheid en ruimte geven en delen.

In Groningen vinden we daar goede voorbeelden van, zoals met de onderwijscampus in Appingedam, die verschillende scholen (en hun leerlingen) bij elkaar brengt. Op een veel kleinere schaal helpen de flexwoningen in Krewerd de bewoners van het dorp aan een goede tijdelijke woonsituatie, in de periode dat hun feitelijke woning wordt versterkt en aardbevingsbestendig wordt gemaakt. In Roelofarendsveen brengt een jonge ICT-ondernemer niet alleen werknemers onder dak, maar huisvest hij ook jonge starters en de plaatselijke bibliotheek. In Zuidwolde zorgt het nieuwe gemeentelijke huis voor cultuur voor een nieuwe plek van ontmoeting. Tal van scholen in bestaande gebouwen laten zien dat het om meer gaat dan alleen een goed dak boven het hoofd van de leerlingen: de aansprekende leeromgevingen geven hun een goede start in het leven. Ook ongebouwde oplossingen kunnen een sociale impact hebben, wanneer we bijvoorbeeld kijken naar het Getijdenpark in Rotterdam, dat de omwonenden een plek biedt voor ontspanning, recreatie en rust. Op een vergelijkbare manier biedt de gebiedsontwikkeling Wisselspoor in Utrecht de omliggende wijk een plek om aangenaam te verblijven, zowel in de heringerichte openbare ruimte als in de herontwikkelde industriële panden. In Eindhoven ontwikkelde woningcorporatie Trudo naast de fysieke aanpak van de wijk

Woensel-West ook een uitbreid pakket aan sociaal-economische maatregelen, om bewoners mee vooruit te helpen in het leven.

Eigen passie

De passie, betrokkenheid en open blik naar de samenleving die uit deze inzendingen spreekt, verdienen een opschaling naar onze sector als geheel. De opdrachtgevers van bovengenoemde projecten durven het eigenaarschap van hun werk te delen met anderen. En dat zijn dan niet alleen de gebruikers van hun gebouwen, maar net zo goed de passanten en omwonenden. Het is een instelling die we komende jaren goed kunnen gebruiken. Aan overheidskant zijn met name gemeenten aan zet om zowel hun eigen opdrachtgeverschap goed vorm te geven als dat van de lokale initiatiefnemers passend te ondersteunen. Prikkel van bovenaf kunnen daarbij helpen, zoals de Europese verplichting die dit jaar inging en waarbij alle beursgenoteerde bedrijven en grote ondernemingen verplicht verslag uitbrengen over hun duurzaamheidsbeleid en prestaties. Het staat bekend als het ESG-beleid: *Environmental, Social en Governance*. Oftewel milieu, maatschappij en beleid. Met de E en de investeringen in fysieke duurzaamheid zit het bij de meeste opdrachtgevers wel goed. Anders ligt dat bij de S en de G: wat doen zij voor de samenleving als geheel en betrekken zij de maatschappij ook bij het beleid en de projecten? Slagen ze erin ook op die gebieden aantoonbare resultaten te boeken? De toekomst zal het uitwijzen. Maar dat de urgentie groot is, in een tijd waarin steeds meer Nederlanders in hun eigen bubbel leven,¹² behoeft weinig betoog. Uiteindelijk komt het – alle beleid ten spijt – aan op wat opdrachtgevers zelf ten diepste drijft en of zij dat omzetten in hun doen en laten. De nominaties van de Gouden Piramide 2024 onderstrepen een *call to action*: open de ogen en oren naar de samenleving, ga in gesprek en bouw daarmee samen aan de wereld van morgen.

- 1 Jaarlijks publiceert de Duitse overheid het 'Jahresbericht zum Stand der Deutschen Einheit'. Uit de uitgave van 2023 blijkt dat de structurele verschillen tussen beide landen konden worden afgebouwd, maar dat de sporen van de opdeling nog steeds zichtbaar zijn.
- 2 Rutger Bregman schrijft hierover in zijn essay 'Het tijdperk van het neoliberalisme loopt ten einde. Wat komt ervoor in de plaats?', *De Correspondent*, 22 september 2021.
- 3 Zie onder meer de studie 'Verdeling van gezondheid en leefomgevingskwaliteit over buurten' van het Planbureau voor de Leefomgeving, 2021.
- 4 Rapport 'Leefbaarheid onder de loep 2022', ministerie van BZK 2024.
- 5 Lees bijvoorbeeld Twan Huijsmans en Emily Miltenburg, 'Nuance in debat over "de kloof" tussen stad en platteland nodig', 6 maart 2023, www.stukroodvlees.nl.
- 6 Raad voor Cultuur, 'Toegang tot cultuur. Op weg naar een nieuw bestel in 2029', 2024.
- 7 Simon Franke en Wouter Veldhuis, *Onderweg naar de rechtvaardige stad. Over nabijheid, vertrouwen, wederkerigheid en gemeenschap*, Amsterdam 2024.
- 8 www.adriduivesteijn.nl/tag/stadsvernieuwing-als-kulturele-activiteit.
- 9 'Stichting 5x5 opgericht. Werkgroep pleit voor verbetering kwaliteit wonen', *NRC Handelsblad*, 17 mei 1988.
- 10 'Architectuur als culturele daad: een architectuurhistorisch onderzoek naar het architectuurbeleid van de rijksoverheid', Rijksuniversiteit Groningen, 2023.
- 11 Zie onder meer het advies van College van Rijksadviseurs, 'Verder met de Verklaring van Davos', 3 maart 2020.
- 12 Zie het SCP-onderzoek 'De leefwerelden van arm en rijk' (2024), waaruit blijkt dat leefwerelden in tien jaar tijd eenzijdiger zijn geworden.

Reportage
De jurering

De jury van de Gouden Piramide 2024, van links naar rechts: Nina Aalbers, Lonke Zuijdwijk, Arno Visser, Guido Wallagh, Kees de Graaf (secretaris), Francesco Veenstra (voorzitter), Henk Snel, Pieter van der Wielen en Berte Daan

De jurering *Kees de Graaf*

40. Het is een bijzonder getal. De Bijbelvasten onder ons zullen weten dat het op meerdere plaatsen terugkomt in het Oude en Nieuwe Testament. Het heeft betrekking op voorbereiding, verwachting en zuivering. De zondvloed duurde bijvoorbeeld veertig dagen en nachten, het volk Israël verbleef zelfs veertig jaar in de woestijn. Voor Pasen wordt er veertig dagen gevast, een gebruik dat we ook kennen uit de ramadan – de periode die wordt afgesloten met het Suikerfeest.

Tijdens het afsluitende juryberaad van de Gouden Piramide 2024 zweeft het getal eveneens boven de discussie, maar dan met een bijzondere dubbele lading. Twee inzendingen zijn doorgedrongen tot de finale eindstrijd. Bij De Meelfabriek in Leiden heeft 40 betrekking op verwachting en vervulling, in dit geval van de jongemansdroom van Ab van der Wiel. In 1985 gaat hij naar New York en belandt daar bij toeval in de pakhuizen van het vermaarde Meatpacking District. Van der Wiel – in het dagelijks leven bouwondernemer in Noordwijk – is onder de indruk van het industrieel erfgoed. Wanneer zijn oog bij terugkomst in Nederland valt op de stilgelegde Meelfabriek aan de rand van de Leidse binnenstad, ontstaat het visioen: hoe cool zou het zijn dit gebied weer bij de stad te betrekken? In 2025 is het veertig jaar geleden dat het zaadje voor deze gebieds(her)ontwikkeling werd geplant. Om na een proces van vallen en weer opstaan te leiden tot een gemengd stedelijk milieu dat zonder twijfel als een van de ankerpunten in het vernieuwde Singelpark van Leiden zal fungeren.

Bij de mbo-vakschool Nimeto in Utrecht is sprake van een geheel andere connotatie van 40. Hier staat het getal voor de afschrijving die gemeenten in Nederland hanteren voor het einde van de levensduur van schoolgebouwen. Na die periode van vier decennia is de koek op, zowel boekhoudkundig als bouwkundig. Het credo 'na veertig begint het leven' geldt niet voor deze gebouwen: ze hebben geen waarde meer. In veel gevallen volgt sloop en nieuwbouw – al dan niet met een andere functie zoals woningbouw. Dit is staande praktijk in het primair onderwijs en ook voor het voortgezet onderwijs wordt deze termijn veelal gehanteerd. Het is een systematiek die Nimeto-bestuurders Henk Vermeulen en Frans Veul pertinent tegen de borst stuit. Ze hebben een mooi gebouw aan de rand van de Utrechtse binnenstad, waarom zou dat moeten wijken voor nieuwbouw? In 2018 staan ze echter wel voor de fundamentele keuze: hoe nu verder? Het leerlingenaantal groeit, maar het schoolgebouw is dringend aan vernieuwing toe. Bij afbraak zal de school er qua ruimte en overmaat fors op achteruitgaan, zoveel is op voorhand duidelijk. Ze kiezen daarom voor een verlenging van de levensduur, door middel van een ingrijpende transformatie.

Terugrijdend na het bezoek aan de vijfde genomineerde opdrachtgever plaatst de jury zich voor de ultieme keuze tussen deze twee opdrachtgevers. Qua schaal mogen de projecten compleet onvergelijkbaar zijn, beide worden gekenmerkt door een grote persoonlijke verbinding

van de opdrachtgevers met hun project en de betrokken ontwerpers. Zegeviert Ab van der Wiel met zijn levenswerk, of gaat Nimeto met de eer strijken?

Op reis

Voor de achttiende uitreiking van de Gouden Piramide treedt deze breed samengestelde jury aan:

- Nina Aalbers, architect/partner van architectenbureau Architectuur MAKEN
- Berte Daan, landschapsarchitect/partner van bureau PeetersenDaan
- Henk Snel, stedenbouwkundige bij gemeente Zwolle
- Arno Visser, voorzitter Bouwend Nederland
- Guido Wallagh, planoloog/eigenaar bureau ROSVP
- Pieter van der Wielen, radiopresentator NPO Radio 1
- Lonneke Zuidwijk, directeur Vastgoed bij Heijmans Vastgoed.

Rijksbouwmeester Francesco Veenstra zit de jury voor de tweede keer voor, jurysecretaris Kees de Graaf maakt voor het eerst zijn opwachting – als opvolger van Peter Paul Witsen. Beiden hebben geen stemrecht. De juryleden hebben geen persoonlijke betrokkenheid bij de uiteindelijk opgeleverde projecten en kunnen daarom frank en vrij hierover oordelen.

In het voorjaar van 2024 gaat het spel wederom op de wagen. Het blijvend belang van inspirerend opdrachtgeverschap is kort daarvoor, op 14 december 2023, onderstreept tijdens de feestelijke bijeenkomst in het kader van twintig jaar Gouden Piramide. Hier wordt teruggekeken met prijswinnaars, genomineerden, juryleden, vijf oud-rijksbouwmeesters en andere betrokkenen op zeventien uitgereikte prijzen en de betekenis daarvan voor de ruimtelijke inrichting van Nederland. Terecht is er trots op wat bereikt is, maar er zijn ook zorgen. Het is alle hens aan dek, zo lijkt het. Nederland is weliswaar de coronacrisis te boven gekomen, maar andere crises hebben het stokje overgenomen: de stikstofcrisis, de woningbouwcrisis, de watercrisis. Daarbij is het doemgehalte van de rapporten over klimaatverandering en afnemende biodiversiteit alleen maar toegenomen. De mensheid staat er niet best voor en Nederland staat aan de vooravond van ingrijpende transities die allemaal aanspraak maken op dezelfde schaarse ruimte. De vraag is: hoe kan deze 'herombouw' slagen? Een ding is zeker: alleen met opdrachtgevers die voldoende ontwerp- en uitvoeringskracht weten te mobiliseren, zowel aan de publieke als de private kant, zal er redding mogelijk zijn. Dat vraagt bezieling, durf en vasthoudendheid: de drie kernbegrippen die viervoudig jurysecretaris Peter Paul Witsen destilleerde uit de geschiedenis van twintig jaar Gouden Piramide.

Tegen dit decor maken de juryleden op donderdag 14 maart 2024 voor het eerst de reis naar het gebouw dat inmiddels synoniem is met de beraadslagingen van de Gouden Piramide: de royale bagagehal van Loods 6 op het Amsterdamse KNSM-eiland, waar vroeger de gelukzoekers per schip naar Amerika afreisden. Hier kan wederom in alle rust en ruimte de eerste juryronde plaatsvinden. De dagen ervoor hebben de leden van de jury zich met plezier door vijftig inzendingen gewerkt, twaalf meer dan bij de vorige editie. Ze treden aan met verschillende verwachtingen en eigen aandachtspunten. 'Projecten die genereus zijn naar hun omgeving', zo zegt de een. 'Samenwerken binnen de keten', aldus een ander jurylid. Maar ook 'Innovatie', 'De communicatie met de buurt' en 'De opdrachtgever die met weinig budget veel voor elkaar krijgt'. En niet te vergeten: 'Welk project maakt nieuwsgierig om te gaan bezoeken?'

Daarbij hebben de juryleden ook, wanneer voorzitter Francesco Veenstra hun daarnaar vraagt, uiteenlopende eerste indrukken. De worsteling tussen proces en project is een bekende: wat wordt er nu precies beoordeeld? Ook betraft de jury zich op een bijna automatische voorliefde voor opdrachtgevers die dit vak voor het eerst beoefenen en daar hun hele ziel en zaligheid mee verbinden. En dan soms met heel onverwachte oplossingen komen. Een jurylid: 'Moeten we daarmee de lat voor professionele opdrachtgevers – die dit voor hun beroep doen – ook per definitie hoger leggen?'

Een ander lastig punt betreft de lessen die we uit de projecten kunnen halen en waarmee toekomstige opgaven gevoed kunnen worden. Wat hebben bijvoorbeeld grootschalige sloop-nieuwbouwopgaven in een aantal naoorlogse wijken (zonder verdere verdichting), op basis van plannen die tien tot twintig jaar oud zijn, voor betekenis voor de aanpak anno 2024? Het lerend vermogen blijkt nog niet zo simpel te duiden.

Na deze inleidende beschietingen gaat de jury echt aan het werk. Het doel van dag één: schiften tot vijftien à twintig inzendingen. Dat betekent kiezen uit vijftig inzendingen, waarvan er drie op voorhand afvallen:

- The Hudsons in Rotterdam van BPD Bouwfonds Gebiedsontwikkeling en ERA Contour. BPD heeft twee projecten ingediend en laat voor het vervolg de inzending The Family in Delft doorgaan.

Jury-overleg in Loods 6 in Amsterdam, maart 2024

Bezoek jury aan De Meelfabriek (Leiden)

- Aquarius in Amstelveen van Woningstichting Eigen Haard. Ook hier is sprake van twee inzendingen; deze opdrachtgever geeft de voorkeur aan het vernieuwingsgebied Kolenkit Middengebied Noord in Amsterdam-West.

De jury adviseert aan Staatsbosbeheer om de inzending Groene Entree Koekamp in Den Haag op een later moment opnieuw in te dienen; het project is nu nog onvoldoende gereed.

De resterende inzendingen blijken een grote variatie te kennen. Van de aanpak van één enkel woonhuis in Hilversum, de herbouw van een ingestort winkelpand in Den Bosch en de verbouwing van een woonhuis op het Groningse Hogeland tot en met de iconische verbouwing van Paleis Het Loo. Het aantal (grotere) gebiedsontwikkelingen is relatief beperkt ten opzichte van het grote aantal individuele objecten. ‘Weinig echte stedenbouw’, zo constateert een van de juryleden. Maar ook weinig iconische ‘architectuur met een grote A’, aldus een ander jurylid – behoudens een enkel spectaculair ontwerp zoals woongebouw Jonas in Amsterdam, Margraten Memorial Center en de ombouw van Paleis Het Loo.

Ook hebben er weinig groepen verenigde opdrachtgevers ingezonden (op CPO’s Bajeskwartier in Amsterdam, Overhoeks in Rotterdam en Boschgaard in Den Bosch na). Dat geldt ook voor de *hardcore* project- en gebiedsontwikkelaars, we tellen er vijf. Wel hier en daar een coöperatie, de noviteit uit 2022, en de nodige inzendingen uit de werelden van cultuur en onderwijs. Verder zijn er twee waterschappen van de partij (waarvan één met een piekbergingsconcept); een voorzichtige getuige van de ontwikkeling dat water en bodem meer leidend (moeten) worden bij de ruimtelijke inrichting van Nederland. De woningcorporaties zijn eveneens weer present en lijken zich hersteld te hebben van het ‘terug-in-het-hok’-tijdperk waarbij hun activiteiten werden ingeperkt en ze de verhuurderheffing kregen opgelegd. De grootste aanwas bevindt zich in de categorieën bedrijvigheid, onderwijs en cultuur. In termen van geografie valt op dat de provincies Noord- en Zuid-Holland de meeste inzendingen verzorgen en dat het aandeel van Amsterdam daalt. Een laatste algemene notie heeft betrekking op het grote verschil in *tempi*: er zijn projecten bij die in een razende vaart zijn gerealiseerd, zoals de verbouwing van ROC de Meppel in Den Haag Zuidwest in amper twee jaar tijd. Andere beslaan veel meer tijd, zoals de genoemde vernieuwing van de Kolenkitbuurt in Amsterdam-West en de aanpak van Woensel-West in Eindhoven.

Hoe de oogst te beoordelen? Ook dit keer worden ze langs de meetlat gelegd van de criteria zoals die worden vermeld in de reglementen van de prijs.

De jury betreft [bij de beoordeling van de ingediende projecten] in elk geval:

- of het ingediende project in voldoende mate bepaalbaar is om een beoordeling mogelijk te maken van het redelijkerwijs te verwachten eindresultaat;
- de wijze waarop de opdrachtgever vorm en inhoud heeft gegeven aan zijn opdrachtgeverschap en het ontwerp als instrument heeft ingezet;
- het resultaat: de gebruiks-, toekomst- en belevingswaarde daarvan, alsook de bredere maatschappelijke betekenis ervan.

We keren terug naar de eerste jurybijeenkomst in Amsterdam. Bij het vallen van de avond slaagt de jury slaagt erin om 21 projecten apart te zetten. Ze zoekt daarbij al direct naar een rode draad die de plannen verbindt. De eerste voor de hand liggende analyse is dat er vooral inzendingen naar voren komen waarbij een bestaande situatie opnieuw is vormgegeven. Of het nu gaat om het leeuwenverblijf in Artis, de herinrichting van het centrumgebied van

Nationaal Park De Hoge Veluwe, het omkatten van een oud ING-kantoor naar wonen of het toegankelijk maken van een gemeaal voor het grote publiek: deze opdrachtgevers hebben werk gemaakt van wat er al was. De jury blijkt daarbij een voorkeur te hebben voor opdrachtgevers die met hun inzendingen de blik breder hebben gericht dan louter het bouwkundige object zelf. Andersom geredeneerd lijkt niet iedere opdrachtgever voldoende oog voor de omgeving te hebben en voor de manier waarop zijn project zich daarin voegt.

Een tweede leidmotief dat uit een aantal van de geselecteerde inzendingen spreekt, is de daad van verzet tegen de stroperigheid van bestaande planningssystemen. Deze jury heeft waardering voor opdrachtgevers die zelf het heft in handen nemen en buiten de gebaande paden durven te treden, die iets nieuws gingen proberen, die zelfs een *j'accuse* laten horen tegen heersende praktijken. En daarmee op geheel eigen wijze maatschappelijke invloed realiseren. Markant voorbeeld is ICT-ondernemer Barry Verdel, die in Roelofarendsveen in korte tijd een plan ontwikkelde voor kantoorruimte en aanpalende starterswoningen voor jongeren – de buurt en de gemeenteraad daarin meenam en zo een leegstaand schoolgebouw transformeerde, met bovendien plek voor de bieb. Het is een actie *avant la lettre* van de per 1 januari 2024 ingegane Omgevingswet, waarin eigen initiatief en participatie vooropstaan. Maar ook de flexwoningen in Krewerd zijn noemenswaardig, ontwikkeld door de dorpscoöperatie tegen de stroom in van de kafkaëske versterkingsoperatie in het Groningse aardbevingsgebied. Of neem het echtpaar Jan en Marleen van Loon, dat in Breda een eigen woonhofje tot stand bracht, en de Arnhemse verhuurmakelaar Groenvast, die zich ontwikkelde tot gebiedsontwikkelaar, met het herstel van het rivierduinenlandschap in Silvolde. Zelf gronden en panden verwerven, zelf de goede adviseurs erbij halen, zelf het draagvlak regelen – ze lopen er niet voor weg.

Het handelen van deze opdrachtgevers sluit aan bij een gevoel dat de voortbrengingsmachine die Nederland de afgelopen tachtig jaar heeft grootgemaakt, niet meer lijkt te werken – of in elk geval minder goed. Het lijkt erop – nu elk onderwerp het achtervoegsel -crisis meekrijgt – dat de beproefde methodiek van het projectmatig werken aan haar einde komt.

De focus op groei, uitbreiding, maakbaarheid en de mens die boven de natuur staat: het geeft geen richting meer. We zijn moe van de spreadsheets, de regels, het eindeloos willen beheersen van risico's, de versnellingsprogramma's, de GREX'en, het gehijg over aantallen en 'bouwen, bouwen, bouwen' en de schier eindeloze discussie over binnen de stad bouwen of erbuiten. Er is bij de jury eerder behoefte aan vertraging, aan de tijd nemen voor toekomstdenken, aan poëzie, aan verdieping, aan zelfreflectie, aan openheid en vertrouwen geven, kortom: aan een nieuwe praktijk. Een praktijk die op een andere manier antwoordt geeft op de grote vraagstukken die wel degelijk voor ons liggen – van de woningnood via het klimaatadaptief en biodivers maken van onze leefomgeving tot en met inclusie en het tegengaan van polarisatie.

Daarbij is het volgens de jury de vraag of de plannende professional de complexiteit van alle gestapelde opgaven nog wel aankan. Zeker aan publieke kant is sprake van een nijpend capaciteitsgebrek: gemeenten en provincies kunnen het werk niet aan en het Rijk moet van heel ver terugkomen.

Aan de private kant is het niet veel beter. Opdrachtgevers vullen inmiddels al tender-uitvragen in met ChatGPT en ontwerpers worden vervangen door parametrisch ontwerpen en kunstmatige intelligentie, waarbij architecten in geheel uitgekledde opdrachten alleen nog het gevelontwerp mogen bepalen. Het is niet bepaald een beeld waar de jury vrolijk van wordt.

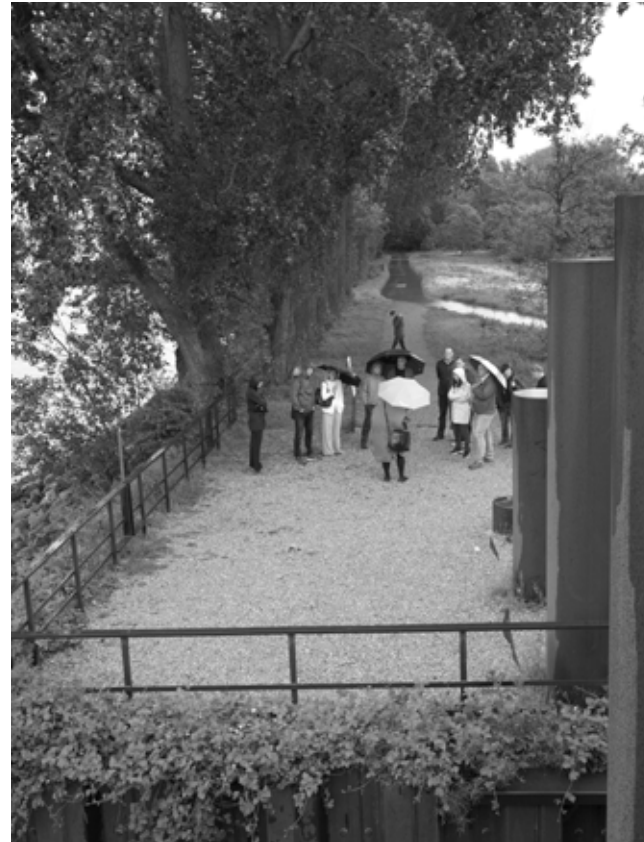
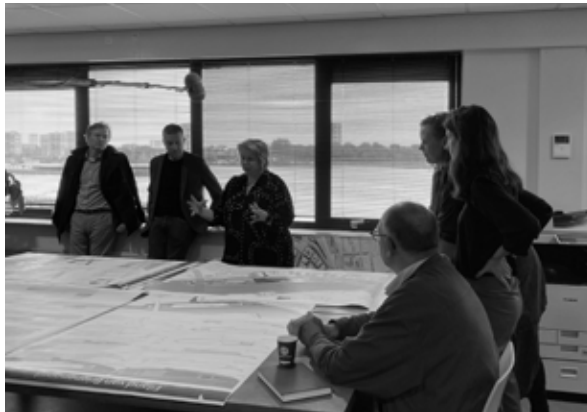

Bezoek jury aan Zuider Gymnasium (Rotterdam)

Na een week indalen en verwerken vindt op donderdag 21 maart het vervolg plaats. Nu gaat het erom: een verdere trechtering naar vijf genomineerden en tien 'specials', in casu bijzondere inzendingen die ook een belangrijk verhaal te vertellen hebben. De jury slaagt in haar missie, hoewel er de nodige discussie is over projecten die zich net op de rand bevinden. Net buiten de boot vallen onder meer de waterbesparende fabriekswasserij van opdrachtgever Nedlin Healthcare in Elsloo (thema: ook bedrijventerreinen verdienen goede architectuur) en de transformatie van het spoorterrein Wisselspoor in Utrecht door Synchron. Het meest dicht bij een nominatie komen uiteindelijk nog Trudo met Woensel-West in Eindhoven, Dorpscoöperatie Krewerd U.A. met Tuintjederij in Krewerd en Groenvast Arnhem met Rivierduinen in Silvolde.

Deze vijf opdrachtgevers verdienen het predikaat nominatie:

- Meelhatten BV met De Meelfabriek, Leiden
- Nimeto met Nimeto maakt ruimte, Utrecht
- MWPO en Beauvast met Transformatie Rode Weeshuisstraat, Groningen
- Gemeente Rotterdam met Getijdenpark Eiland van Brienoord
- BOEi met Zuider Gymnasium, Rotterdam.

Bezoek jury aan Getijdenpark Eiland van Brienoord (Rotterdam)

De trend die al bij de eerste schifting duidelijk is geworden – een veelheid aan transformatieprojecten – zet zich daarmee versterkt door. Bij alle vijf de inzendingen is sprake van een min of meer ingrijpende aanpak van een bestaand gebouw of zelfs gebied, met een bescheiden rol voor toegevoegde nieuwbouw. De jury lijkt daarmee een belangrijk statement te maken: het geven van een tweede leven aan iets wat er al is, wordt hoger aangeslagen dan vanuit het niets iets nieuws realiseren. Daarbij wordt ingezet op brede welvaart en wordt over de grenzen van het eigen project heen gekeken. Met een inzet op groen en gezondheid en het bieden van ruimte voor buiten verblijven, zijn de projecten veel meer dan alleen ‘stenen’. Bij de betrokken opdrachtgevers ziet de jury lichtpuntjes van de competenties die volgens haar zo belangrijk zijn: emotie, passie, een focus op opbrengsten (en niet op kosten), loslaten en toelaten.

De tien bijzondere inzendingen en vijf genomineerde projecten dragen daarbij ook de nodige thema's voor de wereld van vandaag en morgen aan. Denk aan het werken met industrieel vervaardigde woningbouw, het voorzien in hoogwaardige flexwoningen, het bouwen van gemeenschappen en het scheppen van ruimte voor onderwijs en cultuur. En uiteindelijk zelfs het leren loslaten van planners van een gebied en de natuur daar langjarig haar gang laten gaan. Waarover later meer.

Veldwerk

Eind mei is het tijd voor de bekende *proof of the pudding*. Gewapend met vijf plaquettes voor de genomineerde opdrachtgevers onder de arm, gaat Francesco Veenstra met de zeven juryleden op reis. Eerste halte: De Meelfabriek in Leiden. De jury loopt het in ontwikkeling zijnde Singelpark af en betreedt het voormalige fabrieksterrein, een plek waar veel Leidenaren voorheen weinig te zoeken hadden. Nu zijn ze welkom om op de meditatiestenen in de bloeiende tuin te gaan zitten of een leuk cadeautje te kopen in de winkel van de werk- en leeromgeving van Gemiva, die gerund wordt door mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. De gebiedstransformatie is nog in volle gang; het hotel is in aanbouw en ook het evenementenplein moet nog worden aangelegd. Wel wordt er al volop gewoond, in een bandbreedte van sociale studentenwoningen tot en met penthouses van drie miljoen euro (waarvan een koper er twee kocht en ze binnendoor verbond).

De eerste locatie in Rotterdam is het voormalige Zuiderziekenhuis, liefkozend ook wel ‘Het Zuider’ genoemd. Na de nieuwbouw van het Maasstad Ziekenhuis kwam het – gebouwd in een typische carrévorm – leeg te staan. De slopersbal dreigde, maar een herenakkoord tussen gemeente, ontwikkelaar SWZ en aangeschoven herbestemmingspecialist BOEi voorkwam ontijdige afbraak. Niet alleen omdat het hier om fraai erfgoed ging, maar ook omdat het programma voor de herbestemming al boven de markt hing: het eerste gymnasium voor Rotterdam Zuid, het stadsdeel met 250.000 inwoners dat node een plek voor haar slimme kinderen kon gebruiken. Met veel liefde en aandacht is het poortgebouw omgebouwd tot een onderwijslocatie waar de rector om 7 uur 's avonds de laatste leerlingen er uitveegt, zo ‘thuis’ voelt het voor hen.

Een luttele twintig minuten verder met de bus bereikt de jury, aan het einde van de eerste dag, het Getijdenpark Eiland van Brienoord. Onder de rook van De Kuip, woongebied De Veranda en het achtergelegen IJsselmonde heeft de gemeente Rotterdam een nieuwe buitenruimte aan de stad toegevoegd. Met minimale ingrepen is het eiland beter toegankelijk gemaakt en voorzien van een enkele bouwkundige toevoeging (bruggen, uitkijkplatform). En vanaf nu is het de bedoeling dat de natuur – preciezer gezegd de getijdenwerking van de Nieuwe Maas – het gaat overnemen. Voor de *machers* van de gemeente is dat wel even wennen. Maar de eerste tekenen dat flora en fauna hier goed gaan gedijen zijn daar, de bever is al gesignaleerd. En voor de nabij wonende Rotterdamers is het hier prettig buiten zijn en bewegen – zelfs in de regen, die de jury moet doorstaan.

Na de eerste dag dient Villa Augustus in Dordrecht als *refuge* en laadt de jury de batterijen weer op. Om bij het begin van de tweede dag pal boven De Berekuil in Utrecht-West te belanden. Hier verzorgt mbo-vakschool Nimeto onderwijs voor ‘creatieve ruimtemakers’, in een gebouwenensemble dat de afgelopen jaren fors is aangepakt. De overmaat is slim ingezet om ruimte te creëren voor het steeds verder stijgende leerlingenaantal. De kansen die de school wil bieden aan haar leerlingen gaf ze ook aan een jonge architect, die na een traject van ontwerpend onderzoek kwam bovendien.

Voor het vijfde en laatste project reist het gezelschap wederom (in 2022 was de Grote Markt Oostzijde genomineerd) af naar Groningen. Pal om de hoek van de heringerichte Grote Markt ligt de Rode Weeshuisstraat. Tot voor kort een achterafstraat, maar inmiddels een plek waar de Stadlers graag komen. Leegstaande winkelpanden zijn vervangen door een gemengd programma van wonen, werken en cultuur – gecompleteerd met een fietsenstalling en herinrichting van

de openbare ruimte. Ontwikkelaars MWPO en Beauvast werkten daartoe nauw samen met de gemeente Groningen, die haar binnenstad de afgelopen jaren op tal van plekken een kwaliteitsimpuls gaf.

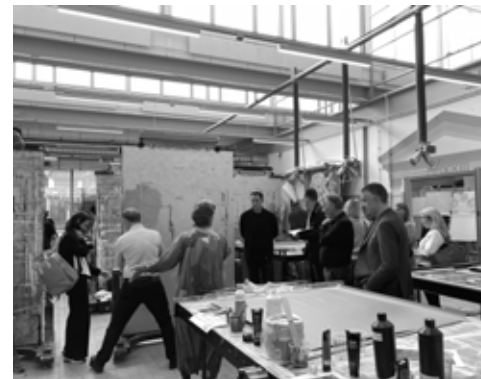
Apotheose

En dan is het uur U daar. In u-vormige zithoek achter in de bus maken de juryleden onder leiding van de Rijksbouwmeester de balans op. Het wordt een gesprek waarin het ene jurylid de toon zet en de anderen reageren. Het Getijdeneiland in Rotterdam valt in die dynamiek als eerste af. Het is zeker een bijzondere plek die een niet-alledaags gevoel oproept: stilte en rust midden in de stad. Tegelijkertijd mist de jury in de presentatie door de gemeente het werkelijke verhaal van de opdrachtgever. Het project is zorgvuldig begeleid en tot het punt gebracht waarop de natuur het gebied mag overnemen, maar diffuus blijft hoe de transformatie van dit eiland zich verhoudt tot de overkoepelende visie op de 'stad aan de rivier'. Die visie is er wel – want neergelegd in het Rotterdamse programma Rivieroevers – maar wordt onvoldoende scherp voor het voetlicht gebracht. En daarmee is het lastig om de 'plus' ten opzichte van een regulier gebiedsbeheer en -onderhoud te zien, aldus een van de juryleden.

De Rode Weeshuisstraat is het tweede project dat het onderspit delft, hoewel dat in dit gezelschap van de beste tien procent van alle inzendingen voor de Gouden Piramide zeker geen schande is. Voorbeeldstellend voor de aanpak van leegstaand retailvastgoed mag de zorgvuldig gecombineerde ingreep van herbestemming en woning-nieuwbouw zeker genoemd worden. En dat geldt ook voor de manier waarop het publieke domein is heringericht. Maar tegelijkertijd wordt de maatschappelijke meerwaarde door sommigen gemist: wat draagt het *high-end* wonen en werken bij aan de (binnen)stad als geheel? De binnenstad hoort ook voor romantiek te staan en die ontbreekt in dit fraai vormgegeven, maar ook wat *cleane* ensemble.

Het Zuider Gymnasium legt het vervolgens af tegen de inrichting van de directe buitenruimte rondom de school. Daarbij heeft men de pech dat zusje Nimeto in Utrecht in deze als directe referentie dient en de lat in termen van biodiversiteit en klimaatadaptiviteit veel hoger legt – en daarmee nadrukkelijk verder kijkt dan het onderwijsgebouw *sec*. Het kost de jury echter zichtbaar moeite om deze boodschap over de lippen te krijgen, want er is tegelijkertijd ook zoveel waardering voor de manier waarop jonge en kwetsbare kinderen hier worden begeleid. En hoe ze worden opgevangen in een schoolomgeving waar ze zelf hun eigen plek mogen vinden. Die kwaliteit kan niet genoeg geprezen worden.

En toen waren er nog twee. Twee op het eerste gezicht totaal onvergelykbare projecten blijven: de vernieuwing van mbo-vakschool Nimeto en de gebiedstransformatie van De Meelfabriek. De verschillen zijn groot, maar overeenkomsten zijn er ook. In beide gevallen hebben de opdrachtgevers bijvoorbeeld een heel persoonlijke band met hun adviseurs en met name met de ontwerpers. Bouwer-ontwikkelaar Ab van der Wiel volgt daarbij zijn gevoel: zit het goed of niet? In dat laatste geval schroomt hij er zelfs niet voor sterarchitect David Chipperfield te ontslaan en voor hem in de plaats de net voor zichzelf begonnen architect Bart Akkerhuis (ex-Renzo Piano) aan te stellen, een band die tot op de dag van vandaag bestaat. In Utrecht wordt allereerst de band gesmeed tussen het tweehoofdige schoolbestuur en Mevrouw Meijer (verantwoordelijk voor de organisatie van het ontwerpend onderzoek dat tot het dragend concept leidde) en vervolgens langjarig met architect Maarten van Kesteren.

Bezoek jury aan Nimeto maakt ruimte (Utrecht)

Over Ab van der Wiel zegt een van de juryleden dat deze niet overkomt als een prototypische projectontwikkelaar. In plaats daarvan is hier sprake van één man en zijn levenswerk, die probeert in een *gesamtkunstwerk* alles samen te laten komen: wonen, werken, kunst, landschap, mensen zonder en met geld. Iemand die een gevoel heeft voor timing en de tijd ook haar werk laat doen, indien nodig. Is er met het ene college van B en W niet te werken, dan wachten we op het volgende – je moet het maar durven. Blijven volhouden om de eigen visie – opgesteld in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw – overeind te houden, de jury neemt de pet ervoor af. Met daarbij de kanttekening dat het stedelijk leven nog bezit van het gebied

Bezoek jury aan Transformatie Rode Weeshuisstraat (Groningen)

risco's om te gaan, is vertrouwen geven' – het zegt veel over de openheid en kwetsbaarheid van het schoolbestuur. De jury is onder de indruk van de verbinding van de Nimeto-onderwijsvisie – die echt over het 'maken' gaat – met de manier waarop dit gebouw uiteindelijk is gerealiseerd. De voelbaarheid van het materiaal, de inspiratie die gehaald is uit de herontdekking van het eigen gebouw, de maatschappelijke verantwoordelijkheid die ze voelen en de vakken die ze doceren – het is allemaal met elkaar verbonden. De bestuurders waren geen professionele opdrachtgevers en hebben veel geleerd van het proces: datgene wat ze geleerd hebben, nemen ze weer mee in de manier van lesgeven.

Hoogst urgent is daarnaast de boodschap die uitgaat naar al die duizenden naoorlogse scholen in Nederland die nog wachten op een tweede leven – en waarvan er maandelijks de nodige aan de slopersbal ten prooi vallen. En daarmee naar al die schoolbesturen die de komende jaren moeten beslissen wat er met deze gebouwen gaat gebeuren. Het narratief van De Meelfabriek (hergebruik van industrieel erfgoed) is sterk, maar is inmiddels vaker beproefd. Anders ligt dat bij de herontwikkeling van bestaande schoolgebouwen. Hier is nog veel missiewerk te verrichten om ervoor te zorgen dat voor veel meer scholen na veertig jaar een tweede leven begint – als thuis voor de leerlingen en ankerpunt in de buurt. Het is om die reden dat de jury unaniem vakschool Nimeto als winnaar aanwijst.

Jury-overleg in de bus

moet nemen. De aanhechting met het Singelpark laat nog te wensen over, het evenementenplein moet nog worden opgeleverd. Het finale oordeel laat dus nog op zich wachten.

En waarom wint dan toch de Nimeto-vakschool de Gouden Piramide 2024? Dat zit hem volgens de jury naast het bijzondere planproces en dito uitvoering (waarin de studenten zelf volop meededen en ook de omgeving in werd betrokken) in de manier waarop het schoolbestuur te werk is gegaan. Een typerende uitspraak van de opdrachtgever: 'De beste manier om met

Portretten

Genomineerde opdrachtgevers

Portretten van genomineerde opdrachtgevers
Fotografie Sebastiaan Rodenhuis

Frans Veul (links, vicevoorzitter college van bestuur Nimeto) en Henk Vermeulen (voorzitter college van bestuur)
Nimeto maakt ruimte, Utrecht

Ab van der Wiel (directeur-eigenaar Meelhattan BV)
De Meelfabriek, Leiden

Wijnand van Smeden (links, directeur-eigenaar Beauvast) en Kristiaan Capelle (directeur MWPO)
Transformatie Rode Weeshuisstraat, Groningen

Martijn Bok (ontwikkelingsmanager BOEi)
Zuider Gymnasium, Rotterdam

Laurence Peels (links, projectmanager gemeente Rotterdam) en Joke Klumper (landschapsarchitect gemeente Rotterdam)
Getijdenpark Eiland van Brienoord, Rotterdam

Projecten

Genomineerde inzendingen

Nimeto maakt ruimte, het project van de winnende opdrachtgever Nimeto

Nimeto *Nimeto maakt ruimte*

Locatie Utrecht *Ontwerp* Maarten van Kesteren architecten *Planvorming en realisatie* 2017–2023

Juryoordeel

Dit project onderstreept het pleidooi om scholen niet automatisch na veertig jaar af te breken, maar eerst te onderzoeken of een tweede leven mogelijk is. De school formuleerde vooraf drie krachtige uitgangspunten: naast behoud van het gebouw waren dat het werken met een jonge architect en het laten meeprofiteren van de directe omgeving (de omliggende woonbuurt).

Het ontwerpend onderzoek dat Mevrouw Meijer in opdracht van Nimeto organiseerde, leverde veel kennis en ideeën op voor de precieze insteek. Op basis hiervan gaf het schoolbestuur een van de betrokken jonge architecten de opdracht voor het uiteindelijke ontwerp. Dit omvat volgens de jury drie gouden grepen: het openmaken van de kelder die zorgt voor meer nuttige meters en meer ruimtelijkheid. De colonnade tussen de twee gebouwdelen. En niet in de laatste plaats de voor iedereen toegankelijke hof die de woonbuurt met de school verbindt – een gebaar waarmee de school zich bewust open en kwetsbaar opstelt. Als klap op de vuurpijl worden nog eens extra parkeerplaatsen ingeleverd voor meer tuingroen. De architect kijkt over de grenzen van zijn eigen vakgebied heen. Hij heeft zich hier niet alleen ontfermd over elk detail van het gebouw, maar ook het landschap in de binnenplaats intensief meeontworpen als integraal onderdeel van de leeromgeving. Daarbij heeft hij zich goed verdiept in het ontwerp van deze publiek toegankelijke ruimte; hierin ligt een enorme kracht. Er is sprake van één taal, het geheel voelt aan als een natuurlijke plek die al heel lang op deze manier lijkt te bestaan.

Bijzonder is dat de kwaliteit tot stand is gekomen met een zeer laag bouwbudget (een kleine 800 euro per vierkante meter, waar andere scholen al gauw 3.000 euro verspijkeren). De school moest daarmee uit zien te komen, terwijl uit het aanbestedingsproces slechts één bouwbedrijf naar voren kwam – waarmee vervolgens verplicht zaken gedaan moesten worden. Wat er weer toe leidde dat de architect tijdens de bouw regelmatig de rol van opzichter op zich moest nemen, om zaken letterlijk en figuurlijk recht te laten zetten. Een lid van de jury: ‘We hadden deze school graag – naast de inzet van Mevrouw Meijer – een Meneer Jansen gegund die op dit vlak van de bouw en de uitvoering assistentie had geboden.’

Het is tekenend voor de inzet van alle betrokkenen dat binnen deze context zo’n bijzondere leeromgeving is ontstaan. De persoonlijke bevoegdheid van de opdrachtgever heeft daar in belangrijke mate aan bijgedragen. Het beeld beklijft van bestuursvoorzitter Henk Vermeulen die ‘s nachts illegaal de bouwplaats op ging om de voortgang van het project te bekijken.

Waar andere scholen bij een bouwproject hele stafafdelingen en een team facilitymanagers ter beschikking hebben, heeft Nimeto het hele proces met een klein team aangestuurd. Op basis van een sterke onderwijsvisie en een uitgestoken hand naar de omgeving is een omgeving gecreëerd die weer generaties lang mee kan.

De brede gang met grote ramen geeft veel daglicht in de praktijkruimtes op de eerste verdieping

De studentenaantallen in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) schommelen de laatste jaren flink. Door de afname van de natuurlijke bevolkingsgroei, maar ook door de beeldvorming over het mbo. De berichten in de media laten een wisselend beeld zien: het zou hier gaan om het 'afvoerputje' van de maatschappij, waar veel te weinig politieke aandacht voor bestaat. Een recent bericht van de NOS laat tegelijkertijd echter weten dat steeds meer havisten de weg naar het mbo weten te vinden, door vanuit havo-4 door te stromen. Het mbo ziet dat het imago langzamerhand verbetert. Het belang van goed opgeleide vakmensen wordt zichtbaar in de samenleving, er wordt maatschappelijke aandacht besteed aan terminologie als 'theoretisch en praktisch opgeleid'.

Nimeto (vakschool voor creatieve ruimtemakers in Utrecht) kan meepraten over de weg omhoog. De school zag de afgelopen jaren een groei in de studentenaanmeldingen. Hierdoor kwam op een gegeven moment wel de prangende vraag op tafel: hoe kunnen we deze jonge mensen die een vak willen leren in schilderen, restaureren en ruimtelijk vormgeven adequaat huisvesten? Met daarbij de mogelijkheid om ruimte te geven aan nieuwe onderwijskundige inzichten. De gebouwen van Nimeto bestaan uit meerdere onderdelen, met een eigen geschiedenis. Aan de ene kant van de straat staat de oorspronkelijke schildersvakschool (compleet met de typerende sheddaken voor het koele noorderlicht) en de later toegevoegde etaleursopleiding, aan de andere zijde vinden we het gebouw voor de slagervakopleiding. Dit alles in een versteende omgeving, met veel ruimte voor parkeerplaatsen. Het was duidelijk dat dit voor de toekomst geen bestendige oplossing zou betekenen. Bestuurders Henk Vermeulen en Frans Veul hadden echter geen fiducia in de voor veel schoolgebouwen in Nederland gebruikelijke oplossing van sloop en vervangende nieuwbouw. Dat is niet alleen de minst duurzame oplossing, maar zou ook een fors verlies aan ruimte betekenen (door de huidige veel krappere gebouwnormen), waar overmaat juist een van de kwaliteiten van de bestaande situatie is. Zij kozen voor behoud en herontwikkeling.

Een andere ambitie was om expliciet met een jonge architect te gaan werken, passend bij de visie van Nimeto om jonge mensen een kans te geven op de arbeidsmarkt – iets waar Nimeto bedrijven ook op wijst – *practice what you preach* dus. Een ontmoeting van Frans Veul op een onderwijsbeurs met kunsthistoricus Wilma Kempinga wierp licht op de mogelijk af te leggen marsroute. Kempinga staat aan het hoofd van Mevrouw Meijer, een stichting die schoolbesturen helpt om hun bestaande schoolgebouw een

nieuw leven te geven. Geen afbraak maar doorontwikkeling derhalve, passend bij de eisen van de moderne tijd.

Dat werd ook de opzet voor het gebouwencomplex van Nimeto, met inbegrip van de omliggende openbare ruimte. Insteek van de school was dat de omgeving ook mee zou moeten profiteren van de transformatieopgave, door het 'grijs' van stenen en asfalt te vervangen door groen. Dat vertaalde zich in een ontwerpend onderzoek onder drie aanstormende jonge architectenbureaus. Ze wisten met hun analyses de kwaliteiten en kansen van de huisvesting bloot te leggen. Uiteindelijk viel de keuze op de visie van Maarten van Kesteren, die hiermee aan zijn eerste grote bouwproject begon. Hij nam zich voor om zich langjarig op Nimeto te concentreren, van de eerste concrete ontwerpen tot en met de bouwbegeleiding.

Bij de planuitwerking werkte het schoolbestuur nauw samen met de gemeente Utrecht en de omwonenden. Als een olievlek heeft de vernieuwing van de school ertoe geleid dat voor de hele buurt een vergroeningsplan is opgesteld, waarmee de openbare ruimte een forse kwaliteitsimpuls krijgt. Bij de gebouwen zelf bestaat de grootste ingreep uit een nieuwe loopbrug over de straat heen die tevens beschutting biedt aan de onderliggende colonnade. In de gebouwen is meer ruimte gecreëerd door vloerdelen weg te snijden en zo met vides licht en lucht te brengen in de onderliggende kelders. Op deze manier kan de groei van het aantal studenten binnen het bestaande casco worden opgevangen.

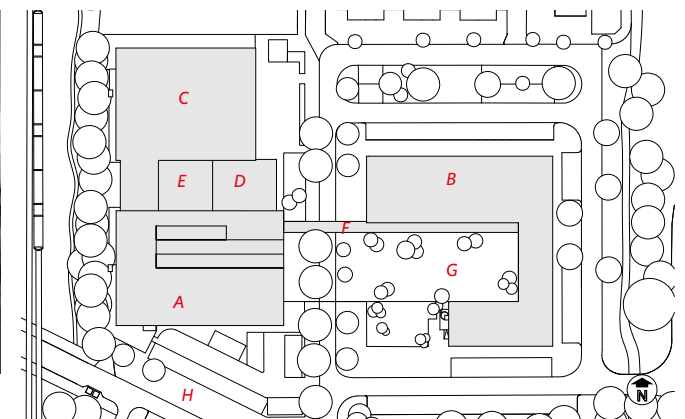
Zowel bij het ontwerp als in de uitvoering hebben de leerlingen zelf een actieve rol gespeeld. Wederom vanuit de Nimeto-visie dat bij 'leren' ook 'proberen' hoort. Mede daardoor lukte het om voor een minimaal bouwbudget van een kleine 800 euro per vierkante meter de ombouw te realiseren. Geheel zonder slag of stoot ging dat overigens niet (in een tijd waarin de coronapandemie de wereld beheerste en bouwmaterialen lang op zich lieten wachten); tijdens de verbouwing moest de onderwijswinkel openblijven. Van architect Maarten van Kesteren was veel inzet nodig om tijdens de bouw de vinger aan de pols te houden. Na vier jaar onderzoeken en ontwerpen en twee jaar verbouwen staat er nu een school die weer vele jaren meekan.

Het voorheen versteende, gesloten voorplein is getransformeerd in een publiek toegankelijke tuin

In de oude situatie werd geparkeerd op het voorplein

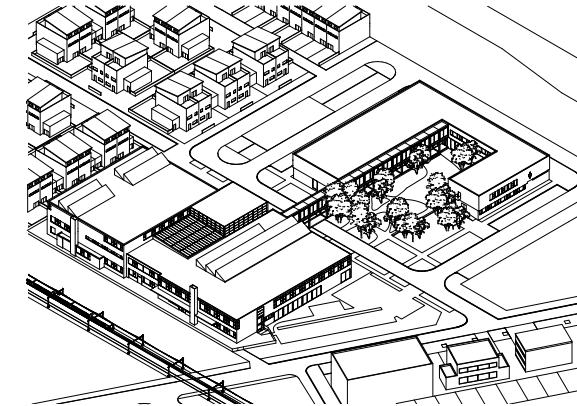
Situatie

A Schildersvakschool 1967	F Loopbrug 2023
B Slagersvakschool 1971	G Tuin 2023
C Etaleurschool 1984	H Huizingalaan
D Kantoordeel 2002	
E Werkplaats 2016	

1

2

Axonometrie

3

- 1 De nieuwe loopbrug verbindt de twee gebouwdelen van Nimeto
- 2 De brede gang boven de colonnade gaat over in de loopbrug naar het andere gebouwdeel
- 3 De colonnade heeft meerdere trapjes naar de tuin en biedt ruimte voor verblijf en ontmoeting
- 4 De nieuwe grote ramen op de eerste verdieping geven uitzicht over de tuin en omgeving
- 5 De weggebroken vloer zorgt voor ruimtelijkheid en brengt daglicht in het souterrain voor de praktijklessen die daar worden gegeven
- 6 De kantine had in de oude situatie een verlaagd systeemplafond en weinig daglicht

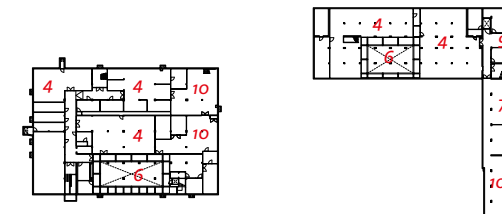
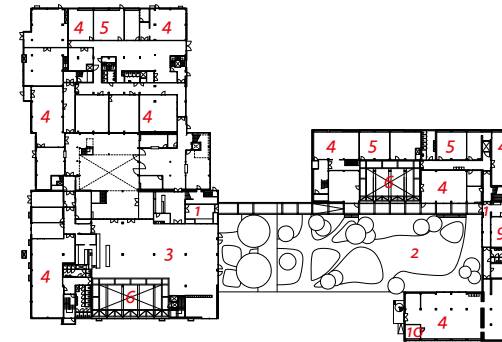
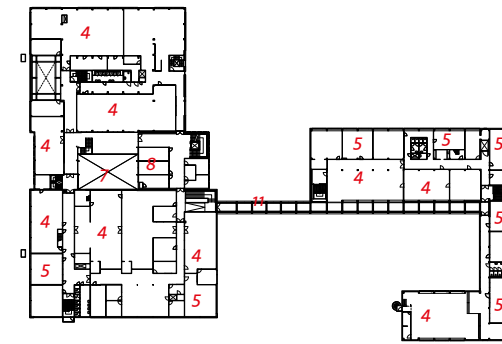
4

6

5

Eerste verdieping, begane grond, souterrain

- 1 hoofdentree
- 2 tuin
- 3 kantine
- 4 praktijkruimte
- 5 theorie ruimte
- 6 nieuwe vide
- 7 vide
- 8 kantoor
- 9 vergader ruimte
- 10 opslag
- 11 loopbrug

- 1 De weggebroken vloer, het binnenstromende daglicht en de nieuwe houten constructie geven de praktijkruimtes een bijzondere kwaliteit
- 2-3 De sheddaken zijn opgeknapt en opengemaakt zodat het noorderlicht weer in de schilderleslokalen valt
- 4 De bestaande lokalen zijn getransformeerd naar ruime, lichte praktijkruimtes

Meelhattan *De Meelfabriek*

Locatie Leiden *Ontwerp* Peter Zumthor, Splinter Architecten, Studio Akkerhuis Architects, Piet Oudolf en LOLA Landscape Architects
Planvorming en realisatie 1986–2026

Juryoordeel

‘Een echt particulier initiatief’, zo typeert de jury het plan van De Meelfabriek bij haar eerste schouw van alle inzendingen. Een stadsontwikkelingsproject dat het karakter van het industrieel erfgoed probeert te bewaren. Het zorgt ervoor dat deze plek nu werkelijk onderdeel wordt van de stad. Positief is dat het om meer gaat dan alleen de toevoeging van wonen. Ook andere functies maken onderdeel uit van het programma en naast de privéruimtes krijgt de inrichting van het nu openbaar toegankelijke fabrieksterrein veel aandacht.

Over de lange ontwikkeltijd is de jury ambivalent. Het stemt aan de ene kant ontevreden dat dit blijkbaar allemaal zo lang moet duren. Aan de andere kant verdient de opdrachtgever prijs en lof dat hij zijn oorspronkelijke visie vast heeft weten te houden. En daarbij heeft meebewogen met de steeds wisselende context van het project, met name ook in politiek-bestuurlijk opzicht. Werkte de ene wethouder niet mee, dan werd gewacht op de volgende – het is een opmerking die de jury blijft. Slow urbanism om uiteindelijk het beste resultaat te krijgen. De factor tijd creatief benutten en van een ogenschijnlijk nadeel een voordeel maken – ‘en daarbij knap genoeg niet cynisch te worden’, zoals een van de juryleden het verwoordt.

Over de betrokkenheid van de opdrachtgever en het ‘eigenaarschap’ van het compacte team dat het gebied herontwikkelt, bestaat weinig twijfel. Minder zeker is de jury van wat er gebeurt als Van der Wiel c.s. straks niet meer zelf als ontwikkelaar bij het project betrokken is. Het wordt interessant om te zien hoe de verschillende doelgroepen in het gebied zich op langere termijn tot elkaar verhouden. Het zal een goed beheersplan en bijbehorende beheerorganisatie vergen om het gebied ook in de verdere toekomst te bewaken en te bewaren. Daarbij helpt wel dat een deel van het programma (zoals het hotel) in handen blijft van de opdrachtgever, zodat hij ook via die lijn kan blijven meesturen op de gebiedskwaliteit.

De jury is verder onder de indruk van de langdurige relaties tussen de opdrachtgever aan de ene kant en de ontwerpers en andere betrokkenen aan de andere kant. Hier spreekt een groot vertrouwen uit en de wil om het project samen tot een goed einde te brengen. Daarbij wordt niet gestuurd op kosten maar op kwaliteit, omdat dit uitiem altijd meer oplevert.

Bovenal spreekt de jury haar waardering uit voor het lef van Ab van der Wiel om als jongeman op de toenmalige eigenaar van de meelfabriek af te stappen en aan te bieden het complex te kopen. Om daarop vlot de monumentenstatus aan te vragen – wat in die tijd niet gebruikelijk was – en er vervolgens zijn werkzame leven aan te wijden er een succes van te maken. En hoewel het gebied nog niet af is (en de verbinding met het aangrenzende Singelpark nog beter uit de verf kan komen), kan volgens een van de juryleden nu al van een geslaagde toevoeging aan de Sleutelstad gesproken worden.

Zicht over de Binnenvestgracht en het Katoenpark naar de nieuwe Singeltoren, onderdeel van De Meelfabriek

Tot 1988 was aan de noordoostkant van de Leidse binnenstad meelfabriek De Sleutels gevestigd. Een plek waar de meeste stadsbewoners weinig te zoeken hadden. Inmiddels is het gebied opengelegd voor bezoekers en met de afronding van het aangrenzende project Singelpark – waarbij de binnenstad met een groene route wordt omsloten – zal de vindbaarheid en bekendheid snel toenemen. De Noordwijkse bouwondernemer Ab van der Wiel ontdekte de locatie in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Hij was op bezoek geweest in het fameuze Meatpacking District in New York City en – op de vlucht voor een dreigende gang op straat – pardoos in een van de leegstaande fabriekslodsen beland, die tot een loft was omgebouwd. Dat beeld bleef hem bij tot 1986, toen eigenaar Meneba aankondigde de meelfabriek te gaan sluiten. Van der Wiel twijfelde niet lang en ging aan de slag, zonder zekerheid over de mogelijkheden voor een herontwikkeling. Wat zou de toekomst van dit gebied worden, dat bestaat uit een mix van allerlei industriële gebouwtypologieën? In de stad waren er voorstanders van sloop maar de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) wierp zich samen met Van der Wiel op voor behoud en herontwikkeling. Met de hulp van staatssecretaris Rick van der Ploeg (OCW) volgde in 2001 de aanwijzing van tien van de gebouwen op het terrein tot rijksmonument. De afbraak was daarmee van de baan, nu was het tijd om de visie van Van der Wiel (een herontwikkeling met een gemengd stedelijk programma) te gieten in concrete plannen. Van der Wiel benaderde de Zwitsere architect Peter Zumthor en deze ontwikkelde het concept 'back to the bones'. Oftewel het terugbrengen van de industriële gebouwen tot hun ware essentie. Om van daaruit deze kwaliteiten te versterken en te benutten voor hun nieuwe functies.

Het werd het begin van een langjarig proces waarin de opdrachtgever meerdere hobbels moest nemen. De medewerking vanuit de gemeente Leiden liet aanvankelijk te wensen over (pas in 2013 werd de eerste bouwvergunning verleend), meerdere crises troffen het project en Van der Wiel moest meer dan negentig keer bij een beroepsinstelling opdraven om zijn plan te verdedigen. Voorstanders en steunpilaren waren er echter ook, zoals het ministerie van OCW, het Nationaal Restauratiefonds, de provincie Zuid-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Zij deelden hun kennis en zegden financiële steun toe.

Ook de architectonische uitwerking van de plannen verliep niet zonder slag of stoot. Van der Wiel benoemde David Chipperfield als hoofdontwerper (en opvolger van de drukbezette Zumthor), maar de persoonlijke klik met hem

ontbrak. Een toevallige ontmoeting van Van der Wiel in een meubelwinkel in Noordwijk bracht hem in contact met architect Bart Akkerhuis; deze zocht een zitbank en vertelde dat hij net voor zichzelf was begonnen, na als partner bij het bureau van Renzo Piano te hebben gewerkt. Nu was de klik er wel en sinds 2015 stuurt Studio Akkerhuis de realisatie aan, waarbij ook andere ontwerpdisciplines hun inbreng leveren, zoals LOLA Landscape Architects en Piet Oudolf voor de landschappelijke herinrichting. Het eigen bouwbedrijf Van der Wiel Bouw zorgt voor de realisatie en profiteert daarbij van de ervaring die in Noordwijk en omgeving is opgedaan met utiliteitsbouw en woningbouw – en daarbij behorende wensen van de uiteenlopende gebruikers.

De eerste fase van de herontwikkeling is inmiddels gereed, het tweede deel moet onder meer nog een hotel en een evenementenplein toevoegen. Het woonprogramma ging van start met de bouw van sociale huisvesting (voor studenten en *young professionals*), in samenwerking met woningcorporatie DUWO. Hiervoor tekende de Leidse architect Jan Splinter, die ook het kantoor van Van der Wiel in Noordwijk ontwierp. Veel draait bij deze opdrachtgever dus om langjarige persoonlijke verbondenheid en het werken in een klein team. En om kwaliteit. Veel aandacht is besteed aan de architectonische details, aan het hergebruik van industriële elementen (zoals de bijzondere stalen constructie voor de meelzakken in een van de trappenhuisen) en aan de duurzaamheid van het plan. Het gebied is autoluw gemaakt, parkeren vindt plaats in de ondergrondse garage. Hierdoor is onder meer ruimte gecreëerd voor een grote tuin, met een grote rijkdom aan planten en bloemen. Het regenwater wordt opgevangen, zodat ook in droge periodes de planten en bomen nat kunnen worden gehouden. Ieder gebouw op het terrein heeft verder een eigen warmte/koudesysteem. Niet in de laatste plaats wordt ook aan sociale duurzaamheid invulling gegeven, onder meer met betaalbare werkruimtes. Hierin zijn ondernemers gevestigd met een langere-termijnblik, waaronder een leerwerkplek voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

De Meelfabriek ligt aan de Zijlsingel op een van de driehoekige bastions van het Singelpark

- 1 Langs de Leidse singelring, een van de grootste stedelijke verdedigingsgordels van Europa, ligt het 6,5 kilometer lange Singelpark
- 2-3 Het oude (links) en nieuwe aanzicht van De Meelfabriek vanaf de Zijlsingel

2

3

- 1 De Meelfabriek gezien vanuit de stad, met van links naar rechts het Molengebouw, het Silogebouw, het Meelpakhuis en de Singeltoren
- 2 De Meelfabriektuin, ingericht naar een ontwerp van Piet Oudolf en LOLA Landscape Architects
- 3-4 Interieurs van voormalige meelfabriek De Sleutels

1

2

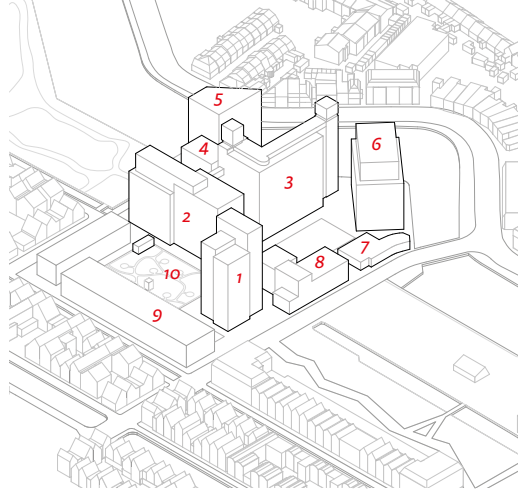

3

4

Axonometrie

- 1 Singeltoren
- 2 Riffellokaal en Molengebouw (links)
- 3 Silogebouw
- 4 Schoonmakerij
- 5 Silotoren
- 6 Meelpakhuis
- 7 Poortgebouw
- 8 Directiekantoor
- 9 DUWO-gebouw
- 10 Meelfabriektuin

- 1 Zicht vanaf de Zijlsingel op De Meelfabriek met rechtsvoor het DUWO-gebouw met studentenwoningen
- 2 De Meelfabriektuin met links het DUWO-gebouw en achter het Riffellokaal en Molengebouw
- 3 Transformatie van het Meelpakhuis met een moderne optopping en de nieuwe Silotoren (rechts)

1

2

3

MWPO en Beauvast *Transformatie* *Rode Weeshuisstraat*

Locatie Groningen *Ontwerp* Architectencombinatie De Zwarte Hond en Loer Architecten *Planvorming en realisatie* 2018–2023

Juryoordeel

‘Geduldig doorbouwen aan de stad’, zo typeert de jury de aanpak die de gemeente Groningen toepast met haar partners. Dat leidt de laatste jaren tot projecten met een bovengemiddelde kwaliteit. Bij deze inzending voor de Gouden Piramide staat meer de herontwikkeling van leegstaand winkelvastgoed centraal. Het is een opgave die volgens de jury onverminderd actueel is. De leeggekomen gebouwen van V&D zijn hoogwaardig omgebouwd tot wonen, werken en ontmoeten. In combinatie met de herinrichting van de openbare ruimte leidt dat tot een prettige nieuwe plek in de stad. Een kanttekening daarbij is volgens de jury wel dat de locatie an sich al erg goed was, veel centraler dan dit wordt het niet in Groningen. Ook is het de vraag wat het luxe programma doet voor alle Groningers; volgens een van de juryleden zien we een ontwikkeling dat veel binnensteden steeds exclusiever worden en bewoners uit de omliggende wijken zich daar minder thuis voelen.

Het belangrijkste punt waar de jury mee worstelt, is meer fundamenteel: hoe onderscheidend en inspirerend is nu het hier getoonde opdrachtgeverschap? ‘Het getuigt van moed om voor eigen rekening en risico vastgoed als dit aan te kopen, maar is dat ook juist niet het dagelijks werk van een ontwikkelaar?’, zo wordt gezegd. Een professionele partij die heel veel goed doet, de goede partijen erbij haalt en het proces goed organiseert. En ook de taak van de gemeente is ‘gewoon’ om voor een goede openbare ruimte te zorgen. ‘We vinden dat nu heel bijzonder, maar het zou eigenlijk vanzelfsprekend moeten zijn.’

Niettemin heeft het project een uitstraling op de omgeving; als de voortekenen niet bedriegen pakken ook andere eigenaren in de straat het verbeteringsstokje over. Waar MWPO het initiatief nam met de verwerving van het vastgoed, investeerde de gemeente net zo goed mee door onder meer de grote fietsenstalling in de kelder van het voormalige V&D-warenhuis af te nemen. Ook de verschillende andere belanghebbenden zijn goed bij de aanpak betrokken; de planologische procedure is zonder grote hobbels doorlopen. ‘Heel bijzonder dat een groot project als dit in zo’n korte tijd – en nota bene door de coronacrisis heen – is ontwikkeld en succesvol in de markt is gezet.’

De overmaat die zowel in de openbare ruimte als in Het Groot Handelshuis is gecreëerd, kan op waardering rekenen. De keuze van de opdrachtgevers voor de inzet van een jonge(re) architect bij het chique woongebouw Mercado – onder de vleugels van een ervaren bureau – is daarbij prijzenswaardig. Plus het feit dat het (kantoor)werken niet de stad uit wordt gedrukt. Al met al geeft de transformatie van de Rode Weeshuisstraat veel kwaliteit terug aan de Groningse binnenstad. Zelfs een bruto warenhuis in de eens zo verguisde noordwand van de Grote Markt kan met liefde – de term ‘zilverpoets’ valt – weer flink worden opgewaarderd. Daarmee neemt mogelijk ook de maatschappelijke waardering voor deze categorie wederopbouwpannen toe.

De Rode Weeshuisstraat in het centrum van Groningen met rechts The Warehouse en links het nieuwe woongebouw Mercado

Iedere binnenstad kent wel zo'n morsige achterafstraat waar je het liefst zo snel mogelijk doorheen loopt of fietst. In Groningen was de Rode Weeshuisstraat zo'n plek. Aan de ene kant van de straat viel het nog wel mee, met het karakteristieke gebouw van het Rode Weeshuis (en de achterliggende hof), dat de straat haar naam gaf. Maar wie zich vervolgens omdraaide, keek tegen de panden van het voormalige V&D-warenhuis aan. En ook al mag het brutalisme in de architectuur aan een voorzichtige herwaardering bezig zijn, veel Groningers waren er toch niet echt over te spreken. Alleen de Aldi-supermarkt zorgde nog voor de nodige loop in de straat. Inmiddels is dat beeld geheel gewijzigd. Ontwikkelaars MWPO en Beauvast zagen potentie in de leegstaande V&D-panden. Met de locatie was namelijk niets mis, op een strategisch punt in de noordwand van de Grote Markt aan de voorzijde en de Rode Weeshuisstraat en Stalstraat aan de achterzijde. MWPO durfde in 2019 voor eigen rekening en risico de aankoop van de panden aan, een actie die ze ook in andere steden pleegt en waarmee ze greep krijgt op de herontwikkeling. De gemeente Groningen dacht graag mee, omdat ook zij het belang inzag van een transformatie van deze plek. In 2016 stelde de gemeenteraad de visie 'Bestemming Binnenstad' vast, een publieke poging om de kwaliteit van dit gebied te verbeteren. Van het bijbehorende uitvoeringsprogramma zijn inmiddels behoorlijk veel ingrepen gerealiseerd; ook de herinrichting van de Grote Markt (die overigens geen deel uitmaakte van de inzending voor de Gouden Piramide) valt hieronder.

Ambities en belangen kwamen zo samen en mondden uit in een plan om twee gebouwen ingrijpend te verbeteren (het voormalig warenhuis en pakhuis van V&D) en één te slopen (het Vendoramapand). Op de slooplocatie ontstond hierdoor ruimte voor de nieuwbouw van woningen. Daarnaast maken de aanleg van een grote ondergrondse fietsenstalling en de herinrichting van de Rode Weeshuisstraat onderdeel uit van het project.

In de plaats van de 20.000 m² leegstaande winkel- en opslagruimte is een gemengd stedelijk programma gekomen. Het warenhuis is omgebouwd tot een *mixed-use* gebouw met de nadruk op kantoren. Een van de gebruikers van dit 'Groot Handelshuis' is de Rijksuniversiteit Groningen, die hier een 'House of Connections' heeft geopend en tal van activiteiten organiseert die gericht zijn op ontmoeting en verbinding. Een nieuw atrium zorgt voor daglicht op de grote en diepe vloeren. De herontwikkeling tot kantoren viel achteraf gezien midden in de coronapandemie, wat de vraag opriep: is er bij bedrijven nog wel behoefte aan werkruimte? Dat bleek het geval: met zijn flexibel indeelbare

vloeren voorziet het (inmiddels geheel verhuurde) pand in de behoefte aan hoogwaardige kantoorruimte op een zeer centraal gelegen locatie.

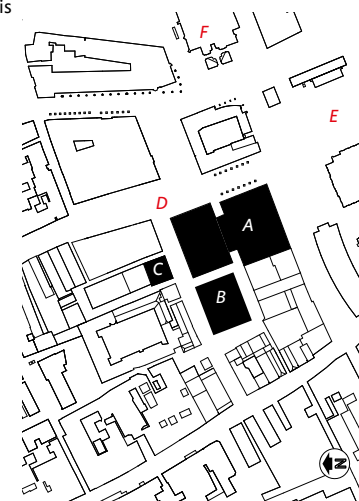
Het voormalige pakhuis heet nu The Warehouse – blijkbaar is Engels hier passender voor – en huisvest onder meer de Groningse interieuronderneming Laif & Nuver, die eerder aan het Gedempte Zuiderdiep was gevestigd. Ook zijn in dit pand 24 compacte en luxe appartementen gerealiseerd. Het vele nieuwe glas in de gevel draagt bij aan de verbinding met de straat. Dat geldt ook voor de dubbelhoge plint van het nieuwe woongebouw Mercado, dat met zijn vertrappte gevel de schaal van de Grote Markt verbindt met die van de Rode Weeshuisstraat. Mercado omvat 41 appartementen in de luxe klasse, bedoeld om ook huishoudens met een grotere portemonnee (want goed voor het voorzieningendraagvlak) te verleiden om in de binnenstad te komen wonen. Een speciale lift brengt de auto's, die verder te gast zijn in dit gebied, naar de ondergelegen parkeergarage.

Bewust is door de ontwerpers (Loer Architecten in samenwerking met De Zwarte Hond) voor een andere massa dan die van het gesloopte gebouw gekozen. Op die manier kon halverwege de straat een klein pleintje worden gecreëerd dat openheid en lucht geeft. Hier is plek voor de nodige horecaterrassen. Opvallend is verder de afwerking met chique keramieken gevelelementen. De blauwgroene teint hiervan sluit aan bij de verticale tuin langs de gevel met 3.600 planten. Ook op de balkons en terrassen is volop groen te vinden, dat wordt onderhouden door een hovenier en volautomatisch per computer wordt bewaterd.

In de door de gemeente opnieuw ingerichte Rode Weeshuisstraat hebben fietsers en wandelaars het primaat gekregen. Parkeerplaatsen zijn verwijderd en bomen zijn toegevoegd. Waar voorheen de primaire fietsroute van west naar oost over de Grote Markt liep, is deze verlegd naar de Rode Weeshuisstraat. Het zorgt ervoor dat veel Stadlers kennismaken met dit ingrijpend verbeterde stukje Groningse binnenstad.

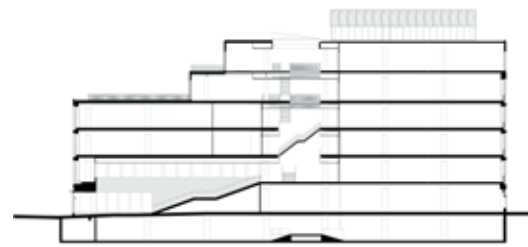
Het getransformeerde Het Groot Handelshuis en het nieuwe woongebouw Mercado liggen tussen de Rode Weeshuisstraat en de noordzijde van de (heringerichte) Grote Markt

- Situatie**
- A Het Groot Handelshuis
  - B Mercado
  - C The Warehouse
  - D Rode Weeshuisstraat
  - E Grote Markt
  - F Martinikerk

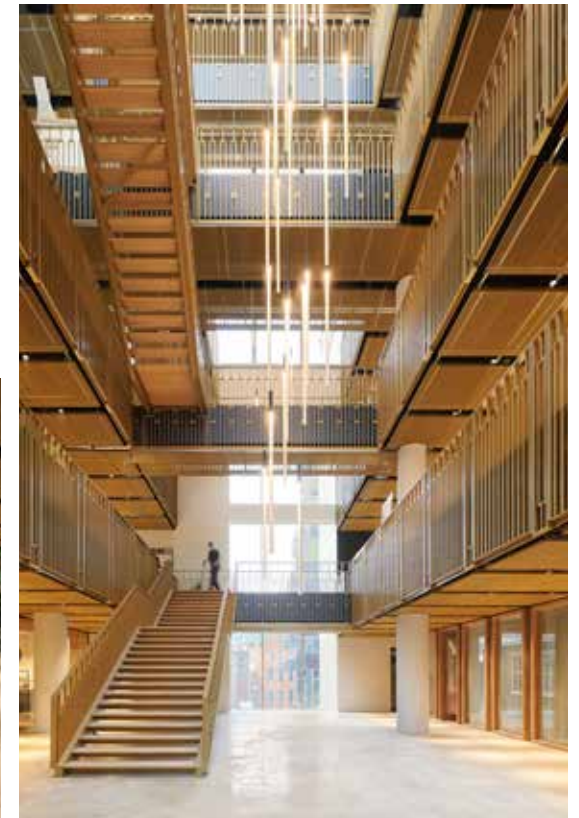
De voormalige V&D-panden tussen de Rode Weeshuisstraat en de noordzijde van de Grote Markt

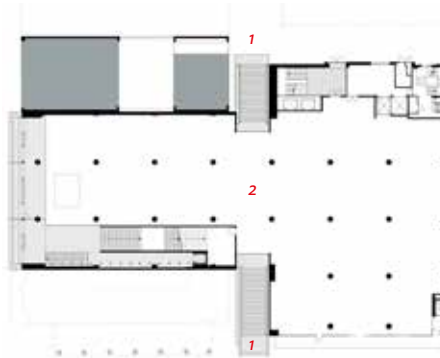
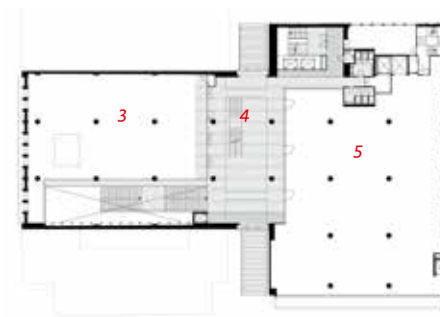
Doorsnede

2

3

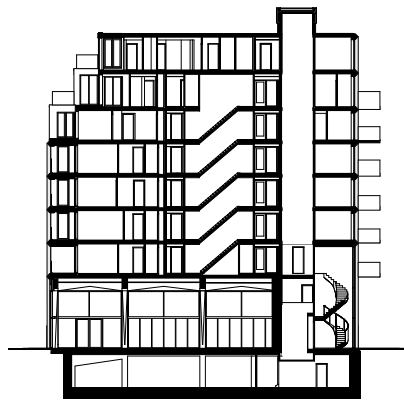
- 1 Het Groot Handelshuis met de entree van de supermarkt aan de Grote Markt
- 2 De brede trap van het Het Groot Handelshuis leidt naar de grote ondergrondse fietsenstalling
- 3 Het atrium van Het Groot Handelshuis brengt veel daglicht in het gebouw
- 4 De voormalige V&D-panden aan de Rode Weeshuisstraat

Eerste verdieping, begane grond Het Groot Handelshuis

- 1 entree fietsenstalling
- 2 supermarkt
- 3 restaurant
- 4 atrium
- 5 kantoor

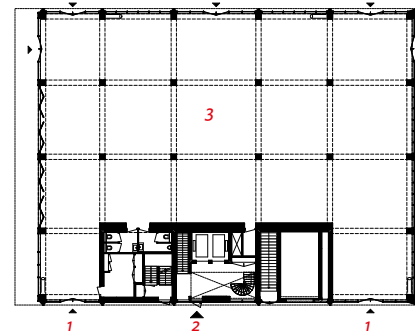
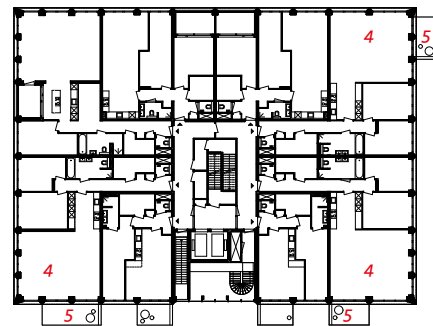
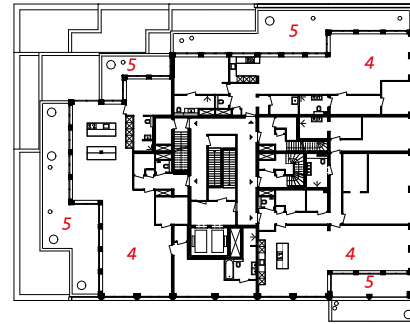
4

Doorsnede

Zevende, tweede verdieping, begane grond Mercado

- 1 entree commerciële ruimte
- 2 entree appartementen
- 3 commerciële ruimte
- 4 appartementen
- 5 balkon

- 1 Het voormalige V&D-magazijn, dat ondergronds met het winkelgebouw was verbonden
- 2 The Warehouse heeft 900 m² winkelruimte en 24 compacte luxeappartementen
- 3 Woongebouw Mercado met onderin horeca op de hoek Rode Weeshuisstraat/Stalstraat
- 4 Het groen op de ruime balkons van Mercado sluit aan op de verticale tuin langs de gevel
- 5 De hal achter de hoofdentree bevat een fraai vormgegeven houten vluchttrap

BOEi Zuider Gymnasium

Locatie Rotterdam *Ontwerp* Molenaar & Co architecten en Deltavormgroep *Planvorming en realisatie* 2014–2022

Juryoordeel

‘Twintig jaar geleden was dit gebouw gewoon platgegooid.’ De jury is blij dat de geschiedenis hier anders is gelopen en de slopersbal is afbesteld voor het Zuiderziekenhuis. En dat opdrachtgevers als BOEi zich het lot van gebouwen als deze aantrekken, om er een nieuw gebruik in onder te brengen. Een functie in dit geval – het eerste gymnasium op Zuid – die veel meer doet dan louter onderwijs bieden aan de betreffende talentvolle leerlingen. Het draagt in bredere zin bij aan de transformatie van dit stadsdeel en de trots van de bewoners, van jong tot oud. ‘Een gamechanger op Zuid’, zo verwoordt een van de juryleden het welslagen van deze operatie. Het resultaat is een onderwijsgebouw met een meer dan gemiddelde kwaliteit. Het vakmanschap van de opdrachtgever heeft daarbij niet alleen betrekking op het gebouwde eindresultaat, maar zeker ook op de intermediaire en verbindende rol tussen de betrokken partijen.

Voor de kinderen is het gebouw een groot cadeau, zo oordeelt de jury. Het is tekenend – en ook wel wat schrijnend – dat de schooldirecteur bij naderende sluitingstijd kinderen naar huis moet sturen omdat ze zich in het gebouw zo thuis voelen. De herinnering zal hun in hun latere leven zeker bijblijven. Het Zuider Gymnasium ademt rust en comfort en dat is afleesbaar aan hoe de leerlingen zich in het gebouw ophouden.

Volgens de jury heeft het gebouw ook een belangrijke meerwaarde voor de omliggende wijk. Die schuilt zowel in het behoud en daarmee het voortzetten van de geschiedenis, als in de verschillende buurtactiviteiten die in de school worden georganiseerd. De school neemt haar maatschappelijke rol in dit gebied duidelijk serieus.

Uit de samenwerking van de partijen – van de opdrachtgever via de school en de gemeente tot en met de ontwerper en de uitvoerders – spreekt een grote betrokkenheid en de wil om van dit project een succes te maken. Tijdens het proces werd iedereen uitgedaagd om kennis en kunde in te brengen. Niet alleen om de strakke planning te halen, maar ook om verbeteringen van het planconcept aan te dragen. Daarbij hebben – in de cruciale beginfase en meer op de achtergrond – de politieke bestuurders van Rotterdam hun verantwoordelijkheid genomen om het gebouw te behouden en de onderwijsbestemming mogelijk te maken.

De jury prijst de rol van BOEi als inmiddels zeer bedreven opdrachtgever in het met liefde herstellen van gebouwen als deze. Omdat de gemeente de (onrendabele) financiering voor haar rekening nam ging het in zekere zin om een beperkt risico, maar dat laat onverlet dat deze complexe opgave met verve tot een goed einde is gebracht. Dat geldt met name voor de binnenzijde van het gebouw; de jury heeft meer twijfels bij de stenige en kale buitenruimtes en bij de aansluiting op het achterliggende woongebied. Het is begrijpelijk dat de toegang tot de binnenhof van het carré is dichtgezet, maar daardoor zijn wel twee streng gescheiden werelden ontstaan.

Voor het Zuider Gymnasium liggen aan weerszijden van de hoofdentree halfverdiepte fietsstallingen, omzoomd door groen

De gemeente Rotterdam had al een sloopvergunning verleend voor de totale afbraak van het voormalige Zuiderziekenhuis, maar er volgde verzet – en inkeer. De gemeenteraadsverkiezingen van 2014 brachten een nieuwe raad aan de macht, die zich voornam zorgvuldiger om te gaan met het gebouwde erfgoed in de havenstad. Het Cuypers Genootschap was ondertussen kien genoeg om een verzoek in te dienen voor de aanwijzing als gemeentelijk monument; de voorbescherming die zo ontstond, zette net op tijd een rem op het voorgenomen proces van sloop en nieuwbouw.

Inmiddels was ook herbestemmingsspecialist BOEi ten tonele verschenen. Een eerste onderzoek naar de mogelijke herbestemming van het ziekenhuis (in opdracht van wethouder Hamit Karakus) werd gevolgd door een tweede, ditmaal namens gemeente, BOEi en ontwikkelaar SWZ. Deze laatste had het ziekenhuis verworven om hier woningbouw te realiseren, maar moest een pas op de plaats maken. Een *herenakkoord* tussen de drie partijen zorgde voor de doorbraak: BOEi nam de herontwikkeling van het Poortgebouw met vleugels en de Paviljoens van het hoofdbouwwerk (Carré) ter hand, SWZ legde zich toe op het programma voor de nieuwbouwwijk rondom het ziekenhuis (dat geen deel uitmaakt van de inzending) en BOEi en SWZ namen samen de verantwoordelijkheid voor het Carré op zich. De drie partijen ontwikkelden samen het stedenbouwkundig plan.

Het duurde niet lang voordat een gebruiker voor het Poortgebouw werd gevonden: het Lyceum uit het naastgelegen Vreewijk broedde al langer op plannen om – voor het eerst – een zelfstandig gymnasium op Zuid te openen. Een categoriaal gymnasium paste uitstekend in de ambities van het langer lopende Nationaal Programma Rotterdam Zuid, dat tot doel heeft het perspectief van de bewoners op allerlei terreinen te verbeteren.

Gemeente, SWZ en BOEi sloten een overeenkomst waarbij BOEi het Poortgebouw in eigendom nam, de buitenzijde zou restaureren en de binnenzijde asbestvrij geleverd kreeg van eigenaar SWZ. De gemeente financierde de kosten van de inbouw en sloot met BOEi een zeer langjarige huurovereenkomst voor het Poortgebouw, om daarmee de businesscase rond te krijgen. Voor de herontwikkeling van het Poortgebouw naar de onderwijsfunctie – waar de nodige haast bij zat, omdat de school snel wilde verhuizen – koos BOEi voor een tweetrapsproces.

In 2019 is gestart met de asbestsanering, de sloop aan de binnenzijde en de restauratie van de buitenzijde. Parallel daaraan vond de fase van het voorlopig ontwerp plaats (met Molenaar & Co Architecten) en werden de bouwteam-

partners geselecteerd. Zowel de bouwkundig aannemer als de installatieaannemers brachten voor het definitief ontwerp hun kennis in (die onder meer nodig was om een kwalificatie voor het Frisse Scholen-programma in de wacht te slepen).

Het leidde ertoe dat in februari 2022 het gymnasium kon worden opgeleverd en in gebruik genomen. De school heeft een belangrijke sociale functie in Vreewijk en omgeving gekregen. Het gaat hier om slimme maar ook om minder kansrijke leerlingen, die in de school een veilige omgeving vinden waar ze zowel de dynamiek als de rust kunnen opzoeken. De school biedt waar mogelijk ruimte aan activiteiten uit de buurt en levert daarmee haar bijdrage aan het overkoepelende Verbeterprogramma Vreewijk.

Architect Joris Molenaar verdiepte zich met zijn medewerkers uitvoerig in de geschiedenis van het gebouw en kwam met originele oplossingen om de typische ziekenhuisindeling (met een dwingende middengangstructuur) om te bouwen naar passende ruimtes voor de 650 leerlingen. Ook werden bijzondere lesplekken gecreëerd in de kelder (voor een technieklokaal) en in de kap (waar de hoofdaannemer een plek vond voor de grote collegezaal).

Verder is de karakteristieke schoorsteen behouden en gerestaureerd, die daarmee haar functie als *landmark* in de wijk behoudt. Dat geldt ook voor het kunstwerk van de Rotterdamse wederopbouw kunstenaar Louis van Roode, dat eerst de personeelskantine sierde en nu een studiehoek luister bijzet (in gerestaureerde vorm, mede dankzij een crowdfundingactie van de stichting Vrienden van BOEi).

De schoolorganisatie dacht intensief mee in de herontwikkeling van het gebouw en stemde er bijvoorbeeld in toe dat de voormalige ketelruimte werd omgebouwd tot aula. Weliswaar is deze substantieel kleiner dan wat de school gewend was, maar de bijzondere indeling maakt juist allerlei uiteenlopende activiteiten hier mogelijk. Bovendien laat deze ruimte aan de leerlingen de energietransitie zien: van kolen via gas naar elektriciteit.

De belangrijkste ingreep in de buitenruimte vormde de oplossing van de fietsenstalling; deze is verlaagd aangebracht aan weerszijden van de entree van het poortgebouw, omgeven door groen. Dit zorgt er zo voor dat het monument in al zijn statuur zichtbaar is gebleven vanaf de Groene Hilledijk.

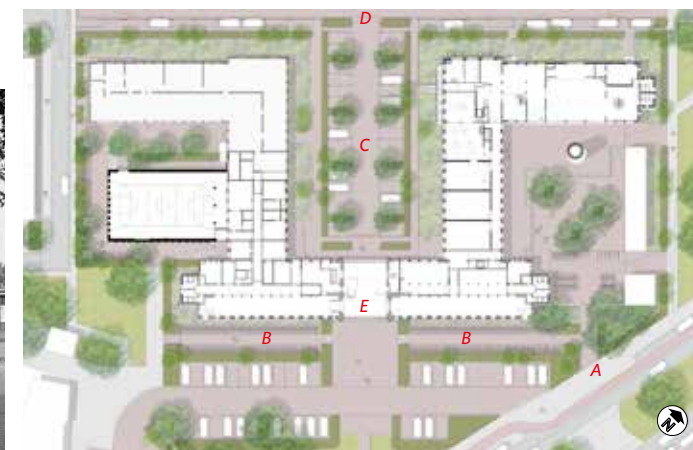
Het Zuider Gymnasium is ondergebracht in het voormalige poortgebouw met vleugels van het Zuiderziekenhuis

Situatie

- A Groene Hilledijk
- B Fietsenstalling
- C Binnenplaats
- D Zuiderziekenhuisstraat
- E Poort met ingang school

Het Zuiderziekenhuis aan het Groeneveld bij Groene Hilledijk, 1956

2

3

4

- 1 Het Zuider Gymnasium met uiterst links de nieuwbouw van het gymlokaal
- 2 De hoofdentree van het Zuiderziekenhuis leidde direct naar de binnenplaats en kleinere paviljoengebouwen
- 3 De nieuwe hoofdentree van het Zuider Gymnasium is aan de achterzijde met glas dichtgezet, zodat er nog steeds zicht is op de binnenplaats
- 4 De voormalige ketelruimte heeft een nieuwe functie gekregen als aula en de karakteristieke schoorsteen is behouden

Doorsnede

Begane grond, eerste verdieping

- 1 poort en hoofdentree
- 2 stoa met kluisjes
- 3 kantoren staf
- 4 gymlokaal
- 5 mediatheek
- 6 aula
- 7 klaslokalen
- 8 collegezaal

- 1 De aula met een klein podium wordt vaak gebruikt voor presentaties en bijeenkomsten, ook door de buurt
- 2 Muurschildering in de voormalige kantine voor de zusters van het Zuiderziekenhuis
- 3 Studiekamer met behouden muurschildering
- 4 Het technieklokaal in het souterrain heeft grote koekoeken voor de toetreding van daglicht
- 5 De dwingende gangstructuur van het Zuiderziekenhuis is omgezet naar brede lokalen met daarvoor studiezones

2

3

4

5

1

Gemeente Rotterdam *Getijdenpark Eiland van Brieneoord*

Locatie Rotterdam *Ontwerp* Gemeente Rotterdam dienst Stadsontwikkeling, H+N+S Landschapsarchitecten en NEXT Architects
Planvorming en realisatie 2016–2022

Juryoordeel

Een gemeente die zichzelf opnieuw uitvindt. De jury is onder de indruk van de nieuwe rol die Rotterdam zich heeft aangemeten bij dit project: het creëren van een stadslandschap, in plaats van het invliegen van sterarchitecten voor spectaculaire nieuwbouw. Het gaat bij het Getijdenpark nadrukkelijk om de ‘zachte’ waarden in de stad (gezondheid, toegankelijkheid, rust, natuur, beleving) en dat spreekt aan. ‘De Marker Wadden, maar dan in een stenige omgeving’, zo typeert een van de juryleden de inzet. De aanpak om niet met grote bouwkundige ingrepen het eiland te transformeren, maar juist de natuur zelf langjarig het primaat te geven in het gebiedsbeheer kan op waardering rekenen. Wat de jury betreft wordt hiermee een interessant vervolg gegeven op het bekende programma Ruimte voor de Rivier, maar dan toegepast op meer stenige stadsoevers. Waar de stad eerst met de rug naar de rivier toe stond en de aandacht vooral was gericht op de bouwprogramma’s op de kades, wordt dat blikveld nu omgedraaid.

‘Stadsbeheer 2.0’, noemt een jurylid de gekozen insteek, die zeker een voorbeeldstellende functie kan hebben voor andere gemeenten die aan de ene kant voor een forse verdichtingsopgave staan en tegelijkertijd ruimte willen bieden aan groen en blauw. De beleving op het eiland is heel bijzonder, de rivier is voelbaar en de plek voelt prettig niet-ontworpen aan. En ook al gaat het hier om een project dat niet voor de bühne is gemaakt, de invloed op de achterliggende wijken maakt dat er wel degelijk sprake is van een royaal en groot gebaar. De grootste beloning voor de makers is dat het park de komende tijd in westelijke richting verder wordt uitgebreid.

Wel is de jury benieuwd naar hoe de gemeente in de loop van de tijd precies zal omgaan met haar ‘extensieve’ beheer in het gebied. De natuur is onvoorspelbaar en waar zal op enig moment de voorkeur aan worden gegeven: welig tierend groen of toch de sociale veiligheid? Niettemin verdient de gemeente lof voor de durf om een gebied straks jarenlang los te laten. Kijkend naar de manier waarop het project is ontwikkeld, valt het de jury op dat er geen sprake is geweest van een klassiek top-down opdrachtgeverschap, met een zwaar richtinggevende rol vanuit het stadsbestuur. In plaats daarvan is het project ontwikkeld op de werkvloer en zijn gaandeweg steeds nieuwe inzichten (en geldbronnen) toegevoegd. Weliswaar was er sprake van een overkoepelend rivierprogramma, maar een zekere bescheidenheid en zelfs kwetsbaarheid voerde de boventoon; een groot contrast met nabijgelegen spierbalprojecten als Feyenoord City. Kijkend naar de toekomst spreekt de jury de hoop uit dat dit park de discussie over de omgang met de rivier in de stad verder mag voeden. En dat mag volgens sommigen nog wel een slag radicaler ook: wat zou het bijvoorbeeld betekenen om de grote scheepvaart hier weg te halen en de rivier werkelijk aan de natuur over te laten (zoals een van de recente plannen van de Eo Wijersprijsvraag voorstelt)?

De nieuwe vlonder aan de zuidzijde van het eiland (boven) en de wandelroute langs de westelijke strekdam en het uitzichtplatform

Ook de locatie van inzending van deze genomineerde opdrachtgever werd – voor de transformatie althans – niet veel bezocht, net als bij de fabriek in Leiden. Terwijl er op de aangrenzende oevers druk werd gebouwd en onder meer het nieuwe woongebied De Veranda verscheen, bleef het Eiland van Brienoord letterlijk en figuurlijk wat in de luwte liggen. Het 21 hectare grote eiland ontstond in de negentiende eeuw door verslibbing van een zandplaat en werd opgehoogd door de ene helft boven op de andere te leggen. Oorspronkelijk was het privébezit (van de baron van Brienen, die het onder meer voor de zalmvangst benutte) maar op een gegeven moment is het in publieke handen terechtgekomen. Daar werd het bijvoorbeeld gebruikt in de jaren zestig van de vorige eeuw: in een droogdok werden de caissons voor de Rotterdamse metro gemaakt. Er werden ook wel plannen ontwikkeld om het eiland een andere functie te geven (zo was er sprake van de bouw van een hotel) maar deze haalden niet de eindstreep. Hierdoor konden de leden van de volkstuintvereniging, die hier al sinds 1943 is gevestigd, rustig ademen en blijven genieten van hun stille plek midden in de stad. De enige burens die ze kregen, waren de gebruikers van de Buitenplaats Brienoord, die zich hier een paar jaar geleden met hun geheel circulaire gebouw een plek verwierven en nu vier Schotse hooglanders hier laten grazen – inmiddels liefkozend ‘de dames’ genoemd.

De gemeente herontdekte het eiland in het kader van het Programma Rivieroevers en het project Getijdenpark, waarbij een heel andere omgang met het rivierwater centraal staat. Lange tijd werden rivieren als de Rotte, de Schie en de Nieuwe Maas vooral utilitair ingezet en met veel steen en basalt ingeperkt. Daar komt de gemeente nu van terug. Er moet meer ruimte komen voor water en groen, voor flora en fauna én voor recreatief gebruik door de stadsbewoners. Het herstel van het deltalandschap en het vergroten van de invloed van de getijdenwerking spelen daarbij een belangrijke rol. *En passant* kan deze aanpak een positieve invloed hebben op de omliggende stedelijke gebieden, waar de druk op de ruimte hoog is en de komende jaren nog verder zal groeien met de stedelijke verdichtingsopgave. Er is behoefte aan plekken waar stedelingen buiten kunnen zijn, recreëren en bewegen. Bij het Eiland van Brienoord komen deze verschillende lijnen samen.

De gemeente Rotterdam heeft bij deze gebiedsaanpak zowel de rol van opdrachtgever als opdrachtnemer (ontwerp, projectmanagement) op zich genomen. Het eiland is opgenomen in het Rondje Stadionpark, een vijf kilometer lange recreatieve route die meerdere groengebieden op Zuid

verbindt. Voor een betere bereikbaarheid van het park zijn twee nieuwe bruggen aangelegd, zodat bezoekers veel sneller en beter toegang hebben en daar kunnen struinen en sporten. De precieze inrichting is gaandeweg het proces tot stand gekomen; het plan is steeds wat verder verrijkt. Dit hing samen met de aanvankelijke beperkte beschikbare financiële middelen. Gedurende het project, waarvan de start van de planontwikkeling in 2016 lag, kwamen er echter nieuwe bronnen bij. Uiteindelijk kon uit vijftien potjes worden geput om het eiland zijn nieuwe inrichting te geven. Inhoudelijk werd het plan aangescherpt en verbeterd door sessies met externe ontwerpers en de organisatie van een ‘Eilandberaad’, met daarin betrokkenen uit de omgeving. Dat zorgde niet alleen voor een beter plan, maar ook voor het nodige draagvlak in de omgeving. Extra communicatie werd ingezet op het moment dat aan de zuidkant van het eiland honderden bomen moesten worden gekapt, om eb en vloed daar meer ruimte te geven. Een ingreep die ogenschijnlijk eerder natuur kost dan het oplevert, maar inmiddels zichtbaar bijdraagt aan het karakter van een bewust niet-aangeharkt stadspark. De ingreep maakte bovendien letterlijk ruimte voor een flauwe oever waar de invloed van de getijdenwerking zichtbaar is. Deze meervoudige identiteit wordt de komende jaren verder versterkt, omdat de gemeente in principe van plan is tien jaar lang geen beheersmatige ingrepen te doen: de natuur is hier nu de baas.

Bijzonder is dat er geen sprake was van de bekende stuurgroep en zelfs de directie van de gemeente niet was vertegenwoordigd. In die zin heeft het Getijdenpark zich ‘onder de radar’ kunnen ontwikkelen. Daarbij deden zich ook de nodige hobbels voor, zoals de aanwezigheid van een vleermuiskolonie die een plaanpassing vergde. Ook verliep de aanleg van een van de bruggen niet zonder slag of stoot; bij oplevering bleek deze scheef te liggen en een hernieuwde aanleg was noodzakelijk. De kinderziekten zijn nu overwonnen en steeds meer bezoekers weten de weg naar het eiland te vinden. De rivier kan hier worden aangeraakt (hoewel natuurzwemmen wordt afgeraden door de sterke stroming) en beleefd, onder meer vanaf een nieuw uitzichtplatform (ontwerp H+N+S Landschapsarchitecten in samenwerking met NEXT Architects) dat de gemeente werd geschonken door baggerbedrijf Van Oord. Het succes van de aanpak heeft zich inmiddels vertaald in planvorming voor het verder uitbreiden van het eiland in de richting van het stadscentrum.

Het Getijdenpark Eiland van Brienoord gezien in oostelijke richting met getidennatuur voor de westelijke strekdam

In de jaren zestig van de vorige eeuw werden in het voormalige bouwdoek de caissons voor de Rotterdamse metro gemaakt

Situatie
A Ben Schopbrug
B Van Brienoordbrug
C Volkstuinen
D Buitenplaats
E Bouwdok
F Rondje Stadionpark
G Getidennatuur

1

2

3

- 1-2 Eiland van Briene Noord in 2019 en 2024 (rechts)
- 3 Plankaart (wandel)ronde Stadionpark
- 4 Getijdennatuur voor de westelijke strekdam, rechts het uitzichtplatform

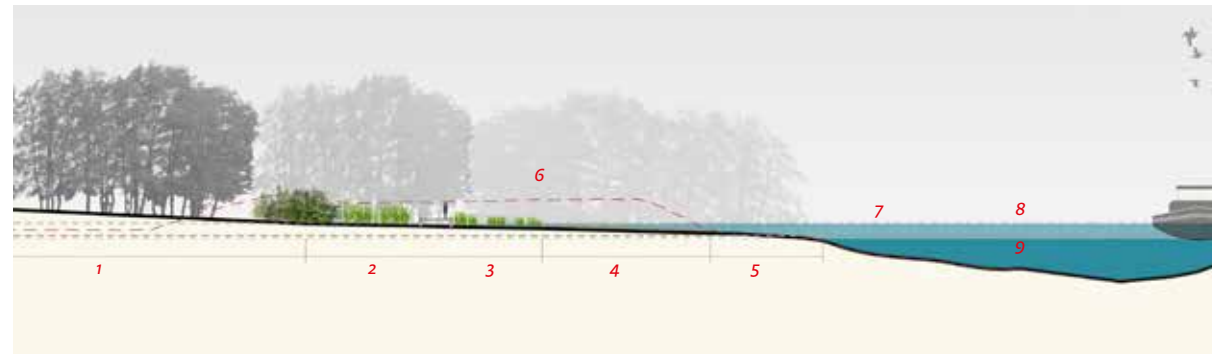

4

Dwarsdoorsnede eiland
 ter hoogte van de vlonder aan
 de zuidzijde en het Zuiddiepje

- 1 lang talud
- 2 ruig riet
- 3 riet

- 4 biezem
- 5 pioniersbeplanting
- 6 oude taludlijn
- 7 Zuiddiepje
- 8 springtij (hw 1,28+)
- 9 NAP (hw 0,33-)

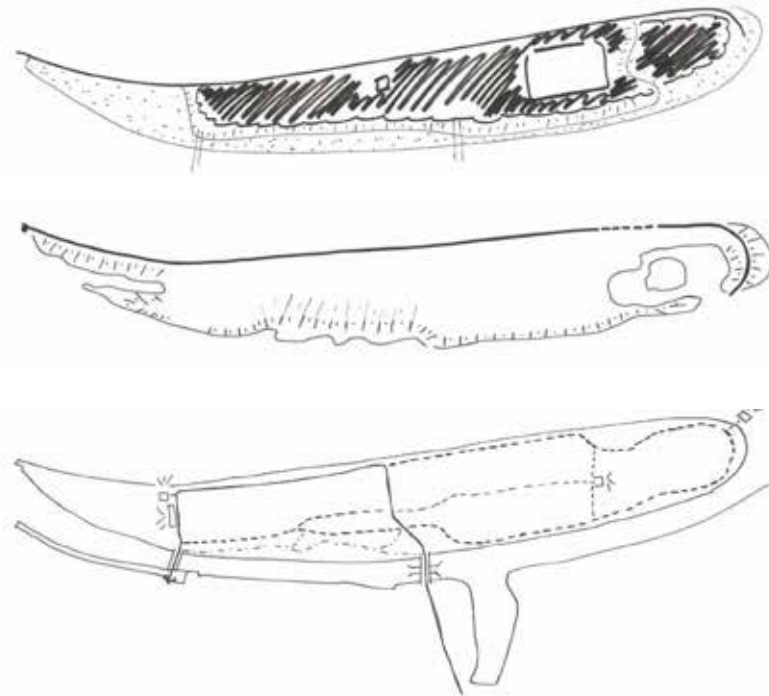
1

2

3

1-2 Landschap bij de Van Brienoordbrug,
voor en na transformatie (rechts)
3 Getijdennatuur en de nieuwe Ben Schopbrug
aan de zuidzijde van het eiland
4 Totempaal in de natuurspeeltuin
5 Vlonder in het bouwdok

Schetsen Getijdenpark, van boven naar beneden: concept behoud
bestaand groen versus getijdennatuur op de lagere delen, concept
noord-zuid, concept routes en uitzichtpunten

4

5

Projecten

Tien bijzondere inzendingen

Juryoordeel

Een bijzondere en originele oplossing om tijdelijke huisvesting te realiseren voor bewoners die hun woning wegens aardbevingsschade moeten verlaten. Het concept heeft volgens de jury wel iets weg van 'een straatje erbij', de oplossing voor de woningbouw die momenteel veel discussie oproept. Dorpscoöperatie Krewerd u.a. haakt echter nadrukkelijk in op de maatschappelijke vraagstukken die in Groningen in brede zin spelen en gaat daarmee verder dan louter het bieden van vervangende huisvesting. De collectiviteit die het project ademt – het samen wonen en tuinieren – spreekt aan en straalt de wens uit van de dorpscoöperatie om in Krewerd een nieuw perspectief te creëren voor de lokale gemeenschap. Gedurfd is de inzet op hoogwaardige houtbouw, waarmee en passant wordt voorgesorteerd op een permanente woonsituatie. Het enige kritiekpunt van de jury betreft de stedenbouwkundige opzet (de bewust losse plaatsing in de common ground), die wat weinig doet met de bestaande dorpsstructuur.

Dorpscoöperatie Krewerd *Tuintjederij*

Locatie Krewerd **Ontwerp** Onix NL **Planvorming en realisatie** 2023

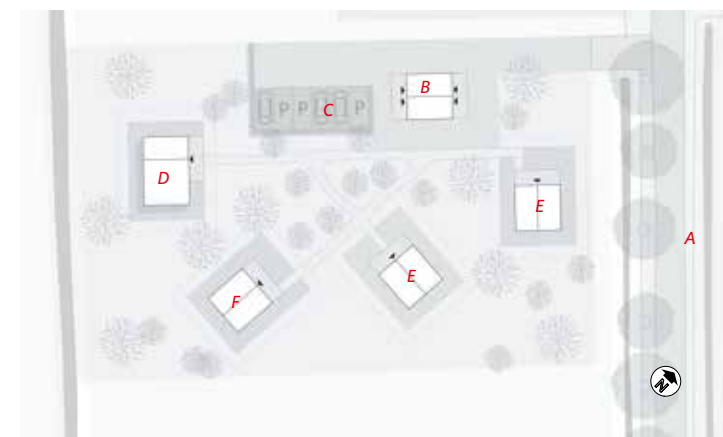
Het heft in eigen hand nemen, dat deden de bewoners van het Groningse dorp Krewerd in 2018. Dit is het aardbevingsgebied rondom het Groningenveld en na een gebiedsgerichte opname bleek dat alle vijftig woningen in het dorp onveilig waren en versterkt moesten worden. Daar is een collectieve aanpak voor gekozen, op basis van een zelf opgestelde Dorpsvisie die de koers naar de toekomst uitzet – in de vorm van 'Experiment Krewerd'. Het dorp werd binnen het programma 'Aardgasvrije Wijken' aangewezen als proeftuin en tijdelijke huisvesting moest ervoor zorgen dat de huishoudens van wie het huis wordt versterkt, comfortabel onderdak krijgen. Om iedereen gelijkwaardig mee te laten doen in de aanpak werd de Dorpscoöperatie Krewerd opgericht. Architect Fons Verheijen nam de rol van Dorpsbouwmeester op zich. Op basis van de versterkings-

opgave, die wordt aangestuurd door de Nationaal Coördinator Groningen (NCG), schatte het dorp in dat er vier woningen nodig zouden zijn om alle huishoudens om beurten te kunnen huisvesten. Dat moesten dan wel volwaardige woningen zijn en niet de geijkte noodwoningen met bijbehorende architectuur. In het achterhoofd speelde daarbij de gedachte dat na afloop van de situatie van tijdelijke opvang, de gemeente gevraagd zou kunnen worden om het plan permanent te maken – wanneer gebleken is dat de uitbreiding een waardig onderdeel van Krewerd uitmaakt. Een toepassing van het inmiddels in zwang geraakte principe van 'straatje erbij', om lokaal iets te doen aan de grote vraag naar woningen – ook in Groningen. De Dorpscoöperatie vroeg architect Haiko Meijer van bureau Onix NL om hiervoor een visie te ontwikkelen. In zijn stedenbouwkundig plan borduurde hij niet

voort op de bestaande lintbebouwing, maar ontwierp een gemeenschappelijke landelijke tuin met de woningen daaromheen gegroepeerd. Het gaat om volledig *prefab* houten 'kapstees': twee verdiepingen met kap, zoals een kind een woning tekent. Door de vrije plaatsing zijn ze optimaal georiënteerd op de zon en de tuin. Het concept bouwt voort op het zelfvoorzienende karakter van het wonen in het landelijk gebied van Groningen. De bewoners omarmden het plan en na het nodige overleg met de NCG kon de bouw in oktober 2023 van start gaan. De NCG bleek uiteindelijk bereid extra budget voor de woningen uit te trekken, om ze volwaardig te kunnen realiseren.

De tijdelijke huisvesting ligt rond de gemeenschappelijke tuin aan de rand van de bebouwde kom

Situatie

- A Holwierderweg
- B Bergingen
- C Parkeren
- D Verbrede woning
- E Bovenwoning
- F Benedenwoning

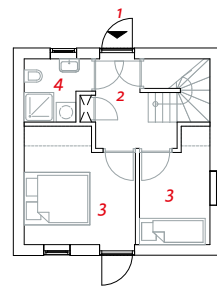
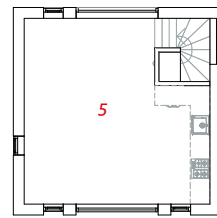
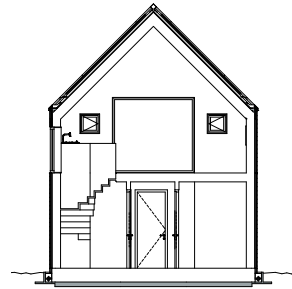
1

2

3

*Doorsnede, eerste verdieping, begane grond
bovenwoning*

- 1 entree
- 2 hal
- 3 slaapkamer
- 4 badkamer
- 5 woonruimte

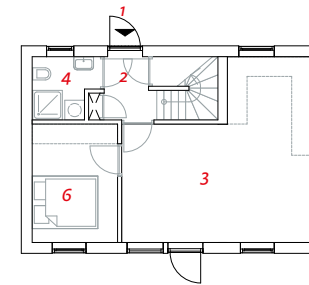
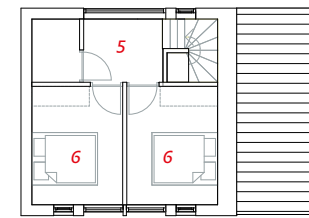
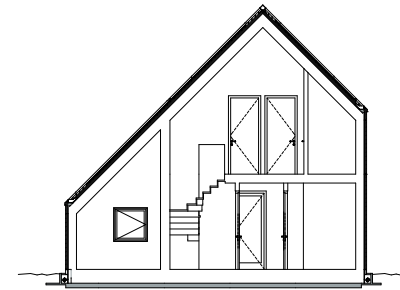
4

- 1-3 De tijdelijke huisvesting bestaat uit verschillende woningtypen: benedenwoning, bovenwoning en verbrede woning
- 4 Met de schuifluiken die zijn verwerkt in de houten gevel kunnen de ramen van buiten worden afgesloten

- 1 Door de kap optimaal te benutten, voelt de compacte woonruimte boven ruim aan
 2 De verbrede woning heeft vanuit de bovengelegen woonruimte een prachtig uitzicht over de omgeving

*Doorsnede, eerste verdieping, begane grond
 verbrede woning*

- 1 entree
 2 hal
 3 woonruimte
 4 badkamer
 5 overloop
 6 slaapkamer

2

Juryoordeel

Een werkgever die eigenhandig passende huisvesting realiseert voor zijn werknemers en jonge dorpsgenoten die een starterswoning zoeken, de jury vindt het een moedige en eigentijdse herinterpretatie van beroemde voorgangers als Anton Philips in Eindhoven. Deze opdrachtgever trad terug uit zijn bedrijf om zich volledig aan deze opgave te wijden, haalde daar de nodige partners bij en wist ook draagvlak bij de gemeente en de directe omgeving te creëren. Hier is sprake van een voorbeeldstellende aanpak, die meerdere maatschappelijke vraagstukken ineen beantwoordt. Het project zorgt voor levendigheid op een centrale plek in het dorp en bedient meerdere doelgroepen. Daarmee gaat de invloed ook hier verder dan alleen het hergebruik van de school en de nieuwe betaalbare woningen die erbij zijn geplaatst. Bewondering is er tevens voor de snelheid die de opdrachtgever in het proces wist te maken.

Verdel Digitaal Partner *Tech Campus De School*

Locatie Roelofarensveen Ontwerp VRP architecten Planvorming en realisatie 2020–2022

In tweeënhalf jaar tijd huisvesting realiseren voor het eigen bedrijf én daarbij 27 jongerenappartementen toevoegen aan Roelofarensveen: het is het resultaat van de aanpak van ICT-ondernemer Barry Verdel. Op zoek naar een plek voor zijn snelgroeiende onderneming stuitte hij op 250 meter afstand van zijn eigen woning op een leeggekomen middelbare school. Een hernieuwde ingebruikname met een onderwijsfunctie was niet te verwachten en daarmee kwam het beschikbaar voor een nieuw leven. Verdel trok de stoute schoenen aan: hij besloot het pand – dat antikraak werd bewoond – te kopen en startte het transformatieproces. Met hulp van lokale partners, waaronder VRP architecten en de creatieve specialisten van Beeldr, werd een plan ontwikkeld voor herbesteding van de school. Hiermee benaderde Verdel de gemeenteraad, het college van B en W en de ambtenaren van de gemeente Kaag

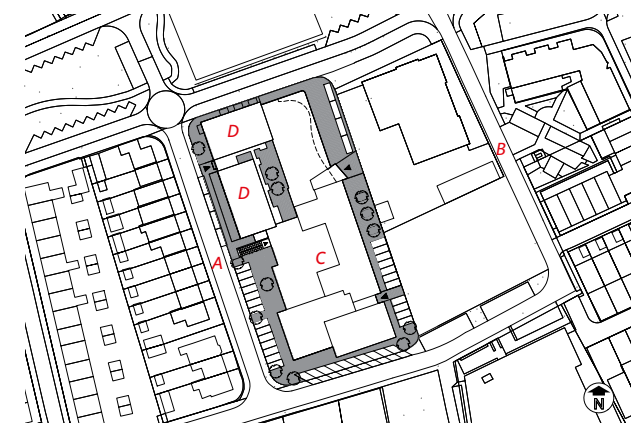
en Braassem. Ook de provincie Zuid-Holland werd betrokken bij de planontwikkeling. Inmiddels gaven ook drie andere bedrijven en de bibliotheek te kennen graag mee te willen doen in de ontwikkeling naar een werk- en maakgebouw. Ook de omliggende buurt werd benaderd; bewoners gaven bij Verdel aan geen bezwaar te hebben tegen de herbestemming. Dat lag aanvankelijk anders bij de gemeenteraad, die de locatie liever wilde bestemmen voor woningbouw. Op die vraag vond de opdrachtgever ook een antwoord door het plan aan te passen: de gymzaal van de school kon worden afgebroken, waardoor op die plek ruimte ontstond voor de nieuwbouw van compacte woningen, die vooral in de vraag van lokale jongeren voorzien.

De gemeente stemde toe in de verkoop van de school en de herontwikkeling tot werken, wonen en maatschappelijke doelen. Nog voordat de financiering compleet

rond was en alle vergunningen binnen waren, startte de bouw. Barry Verdel droeg de leiding van zijn ICT-bedrijf over aan zijn managementteam en nam zelf de rol van bouwmanager op zich, omgeven door een bouwteam waarvan ook architect en bouwbedrijf deel uitmaakten. De nodige inzet is gepleegd op duurzaamheid (wat een BREEAM-certificaat opleverde) en het bewaren van het schoolkarakter van het gebouw. Dit gebeurde onder meer door het hergebruiken van kleuren en materialen. Het probleem van de netcongestie werd creatief omzeild door een nieuw transformatorhuis van de netbeheerder op het perceel te plaatsen.

De binnentuin ligt tussen het getransformeerde schoolgebouw en de nieuwe jongerenappartementen in

Situatie

- A Pieter de Jongstraat
- B Schoolbaan
- C Getransformeerde school
- D Jongerenappartementen

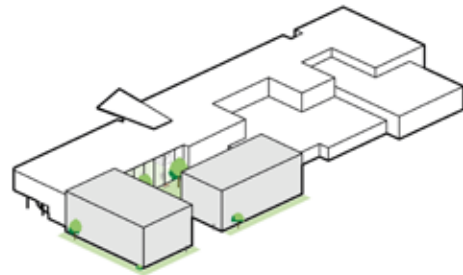
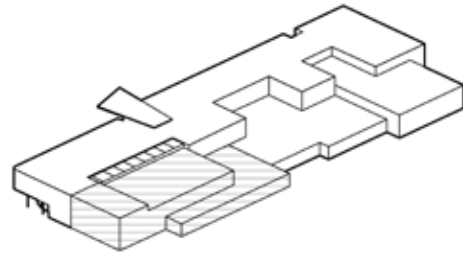

1

2

- 1-2 Exterieur en interieur van de voormalige middelbare school
- 3 De hoofdentree, de karakteristieke luifel en de aula zijn behouden in het getransformeerde schoolgebouw
- 4 De jongerenappartementen op de plek van de voormalige gymzaal en kleedkamers bieden lokale jongeren de kans een eigen woning te betrekken

3

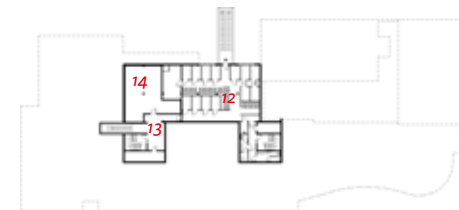
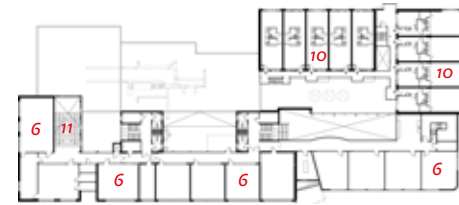
4

- 1 De getransformeerde aula heeft nog steeds een ontmoetingsfunctie en is opengemaakt naar de binnentuin
- 2 De tribunetrap voor de toneelzaal
- 3 De nieuwe aula wordt door alle huurders gebruikt en heeft verschillende vergader- en werkplekken
- 4 De bestaande kleuren, het schoon metselwerk, het grindbeton en de materialen hout en staal zijn behouden in de nieuwe inrichting

Eerste verdieping, begane grond en souterrain

- 1 hoofdentree
- 2 aula
- 3 openbare bibliotheek
- 4 vergaderruimte
- 5 flexibele werkplekken
- 6 kantoren
- 7 auditorium/toneelzaal
- 8 binnentuin
- 9 entree appartementen
- 10 jongerenappartementen
- 11 tribune
- 12 fietsenstalling
- 13 cinema
- 14 ontspanningsruimte

2

3

4

Juryoordeel

Een woningverhuurder die het pad van de gebiedsontwikkeling opgaat – een moedige keuze in de ogen van de jury. Het project heeft de sfeer van een vakantiepark, in de goede zin van het woord. De bewoners leven hier samen in de collectiviteit van het herstelde duinenlandschap; ze hebben weliswaar geen grote privétuinen, maar wel voldoende privacy. De behouden werkplaats kan eveneens dienen als plek om elkaar in het woonbuurtje te ontmoeten. De industrieel vervaardigde woningen zijn 'modulair en toch leuk', aldus een van de juryleden; de fabrieksmatige productie heeft niet de overhand. Het langdurige commitment van de opdrachtgevers is weer wel duidelijk afleesbaar en dat geldt ook voor de poging op deze plek een onderscheidend concept te realiseren: geen 'straatje erbij' maar 'straatje erin'. Het kan daarmee inspirerend zijn voor kleinschalige dorpsvernieuwing elders.

Groenvast Arnhem Rivierduinen

Locatie Silvolde **Ontwerp** Studio Nico Wissing, MIX architectuur en Studio Westgeest
Planvorming en realisatie 2019–2023

Tegen de kern van het dorp Silvolde zijn, op een voormalig industrieterrein van 1,8 hectare groot, 59 nieuwe woningen gebouwd. Een van de zestien oude fabriekshallen is herbestemd tot ontmoetingsplek voor de bewoners. Het echtpaar achter Groenvast was eigenaar van de buizenfabriek die hier stond. Zij wilden iets terugdoen voor het dorp en namen het initiatief om betaalbare, circulaire en modulaire woningen te bouwen. In mei 2019 legden ze hun herontwikkelingsvisie neer bij de gemeente Oude IJsselstreek, waarbij het stimuleren van eigentijds 'naoerschapp' centraal stond. Naast de genoemde hal werden ook een collectieve moestuin en kas ingezet, als plek voor ontmoeting en gezamenlijke activiteiten. Bij de bouwwijze van de woningen – bedoeld voor jongeren en ouderen – werd voor hout gekozen, vanwege het duurzame karakter. Ook bij de sloop vrij-

komende materialen van de fabriekshallen moesten waar mogelijk worden hergebruikt. Niet in de laatste plaats werd ingezet op het herstel van het oorspronkelijke rivierduinenlandschap op deze plek in de Achterhoek. De woningen (20 grondgebonden en 39 appartementen) zijn gerealiseerd met geprefabriceerde modules en geplaatst rondom de collectieve binnentuin; ze zijn daarmee 'te gast' in het landschap. Veranda's en balkons fungeren als privé buitenruimtes, privétuinen ontbreken. Rivierduinen is 'bodemgestuurd' ontwikkeld: in het glooiende landschap wordt het regenwater gebufferd en geïnfiltreerd in de ondergrond. Bestaande bomen zijn zoveel mogelijk behouden en nieuwe toegevoegd en daarnaast is bij de inrichting van het duinlandschap gelet op passende beplanting. De opdrachtgever stelde de herontwikkelingsvisie voor de

fabriekslocatie op in samenwerking met Studio Nico Wissing en Architektengroep Gelderland. In het vervolg van het proces, dat van start ontwikkeling tot en met oplevering drie jaar duurde, werden de andere partijen geselecteerd, zoals Dusseldorp voor de sloop en infra, modulair houtbouwer Barli en architectenbureau MIX architectuur voor de woningbouw en Studio Westgeest voor de herbestemming van de fabriekshal. Het ontwikkelproces was kort, het vergunningstraject was compact en door intensieve samenwerking heeft het project veel ruimtelijke kwaliteit. Met de omliggende buurt zijn de nodige gesprekken gevoerd. Dit leidde ertoe dat – hoewel er dertien bezwaarschriften werden ingediend – geen van de omwonenden naar de Raad van State stapte; de opmerkingen vanuit de omgeving zijn verwerkt in de definitieve plannen.

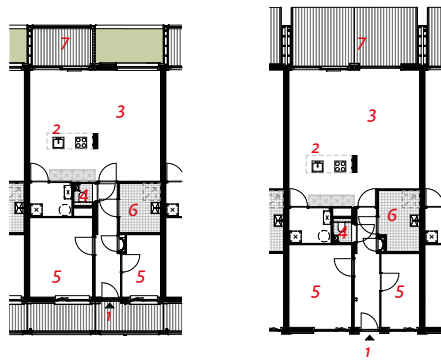

De voormalige buizenfabriek in Silvolde maakte plaats voor 59 betaalbare, circulaire en modulaire woningen, rondom een gereconstrueerd rivierduin

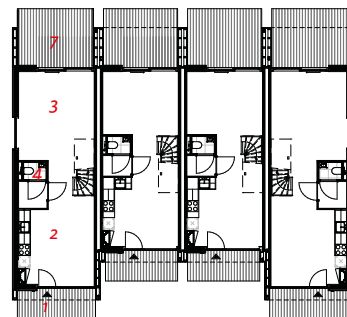
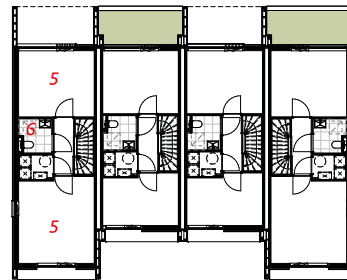
Situatie

- A Prins Bernhardstraat
- B Akkerland
- C Grondgebonden woningen
- D Appartementen
- E Collectieve moestuin
- F Hal 11
- G Parkeren

Appartement

- Eerste verdieping, begane grond
appartement (links) en grondgebonden
woning (onder)*
- 1 entree
  - 2 eetkeuken
  - 3 woonkamer
  - 4 toilet
  - 5 slaapkamer
  - 6 badkamer
  - 7 buitenruimte

Grondgebonden woning

2

3

4

- 1 De woonblokjes zijn gekoppeld door loopbruggen
- 2 Elke woning heeft een eigen, overdekte buitenkamer
- 3 Het gloeiende landschap van Rivierduinen is klimaatadaptief ingericht
- 4 De centraal gelegen collectieve moestuin en de getransformeerde fabriekshal (Hal 11) bieden ruimte voor ontmoeting en gezamenlijke activiteiten

1

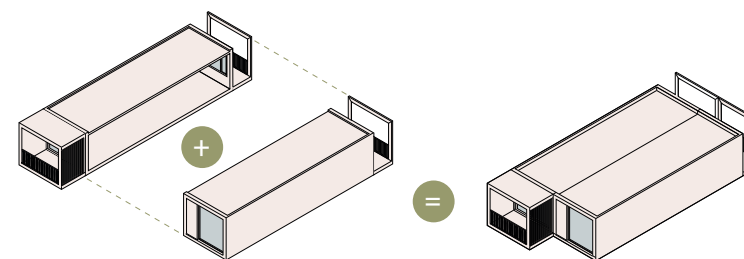
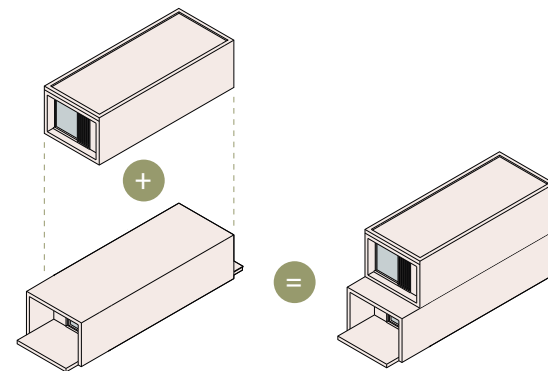

2

1-2 Hal 11 biedt buurtbewoners een werkplaats, zitruimte, keuken en ruimte voor de opslag van het gereedschap voor het onderhoud van de gemeenschappelijke tuin
 3 Plaatsing van de modulaire woningen

3

Axonometrie stapelen en plaatsen modules grondgebonden woning (boven) en appartementen

Juryoordeel

Woongebouw Lariks roept gemengde reacties op bij de jury. Er is waardering voor de durf van woningcorporatie Lieven de Key, die met dit concept een ontbrekende trede in de stedelijke woningmarkt wil aanbieden, zodat jonge huishoudens gemakkelijker kunnen instromen: een gewaagde stap. Tegelijkertijd roept het tijdelijke huurcontract de vraag op of het woonprobleem hiermee duurzaam wordt opgelost. Hebben de jongeren na vijf jaar in dit complex wél zicht op permanente huisvesting? Wellicht moet de conclusie luiden dat één woningcorporatie alleen dit probleem niet gaat oplossen. En daarbij de Amsterdamse Houthavens wel verrijkt heeft met een fraai ogend gesloten bouwblok. Of de collectieve voorzieningen goed functioneren, zal de tijd moeten uitwijzen. De bouwkundige structuur laat in ieder geval veel ruimte voor cohesie.

Woonstichting Lieven de Key Lariks

Locatie Amsterdam **Ontwerp** M3H architecten en Smit Groenadvies **Planvorming en realisatie** 2014–2023

In de hoofdstad is het voor werkende jongeren uitermate lastig om betaalbare woonruimte te vinden. Woningcorporatie Lieven de Key besloot daarom in 2016 om exclusief voor deze groep te gaan bouwen. Een van de gebouwen die voortvloeiende uit deze ambitie is Lariks, gelegen in het nieuwe woongebied Houthaven, tussen de Spaarndammerbuurt en het IJ. Het gaat om een gesloten bouwblok in de traditie van de Amsterdamse School, met in totaal 104 woningen, enkele bedrijfsruimten en 74 parkeerplaatsen. Aan de binnenzijde van het blok bevindt zich een gezamenlijke binnentuin op het dak van de ondergelegen parkeergarage. Ook de brede leefgalerijen, de open trappenhuizen, de gemeenschappelijke wasruimte en de ontmoetingsruimte in het naastgelegen wooncomplex Meranti dragen bij aan ongedwongen ontmoetingen. Bewoners bepalen zelf of ze zich terugtrek-

ken in hun eigen woning of in contact willen komen met anderen.

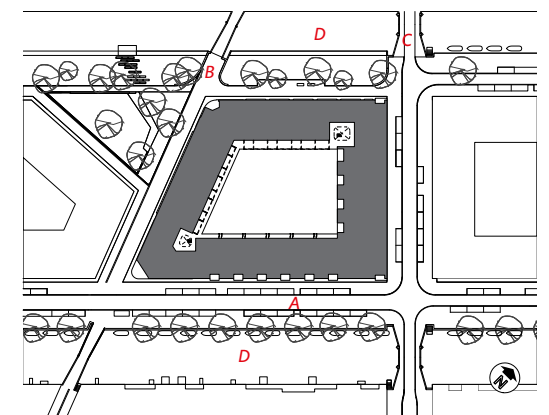
In het woonprogramma zijn vijftien tweekamerappartementen ondergebracht (bestemd voor mensen met een maatschappelijk beroep), maar ook 89 deelwoningen. Hierin hebben drie jongeren elk een eigen kamer en badkamer, ze delen de woonkeuken met buitenruimte. Zo kunnen 278 jongeren (tot 28 jaar) in Lariks een plek vinden. Waar ze precies terechtkomen, bepaalt een app die gelijkgestemde bewoners matcht aan de hand van een vragenlijst die aspirant-huurders invullen. In de bewoonde staat kiezen de bewoners vervolgens – bij mutatie – zelf een nieuwe huurder. Na vijf jaar eindigt het huurcontract en krijgen andere jongeren de kans om in te stromen. De hoop is dat de uitverhuizende jongeren dan wel gemakkelijker eigen woonruimte in Amsterdam kunnen bemachtigen.

Een aantal van de jongeren assisteert bij het sociaal beheer van het complex; zij verzorgen als 'community builders' de sociale activiteiten en onderhouden de contacten met de buurt.

De woningplattegronden van de deelwoningen zijn opgebouwd rondom een beukmaat van 7,8 meter en gerepeteerd binnen het complex, wat de betaalbaarheid bevordert. Het gebouw voegt zich in het stedelijk weefsel met details die bij benadering zichtbaar worden, zoals speciaal ontworpen brievenbussen en huisnummers. Ook daarmee wordt de link gelegd met de Amsterdamse School (prominent aanwezig in de aangrenzende Spaarndammerbuurt). De woningen kunnen gemakkelijk worden omgebouwd naar gezinswoningen, hetgeen Lariks toekomstbestendiger maakt.

Lariks is een alzijdig gebouw, elke gevel heeft een eigen compositie en invulling

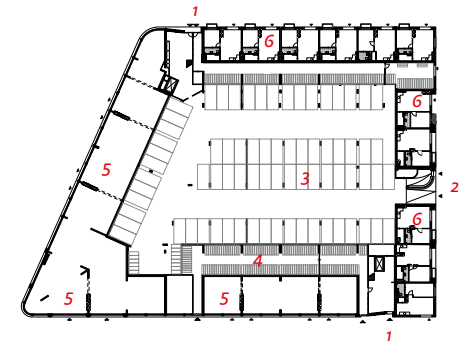
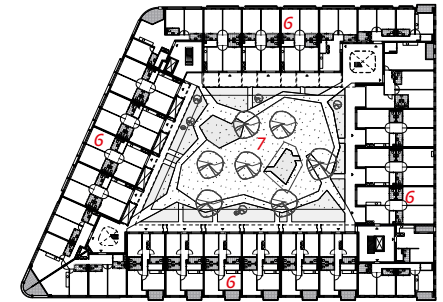
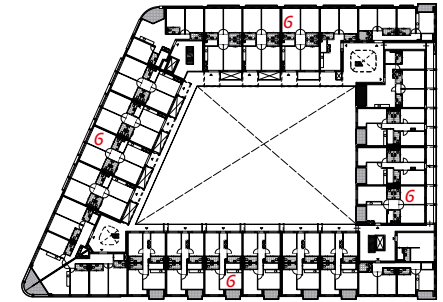
Situatie

- A Revaleiland
- B Pillaubrug
- C Pernaubrug
- D Gracht

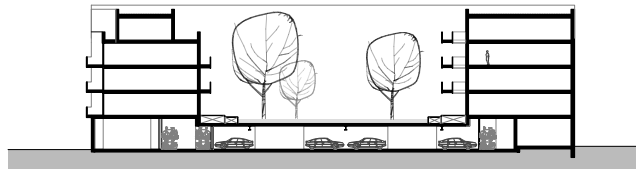

Tweede, eerste verdieping, begane grond

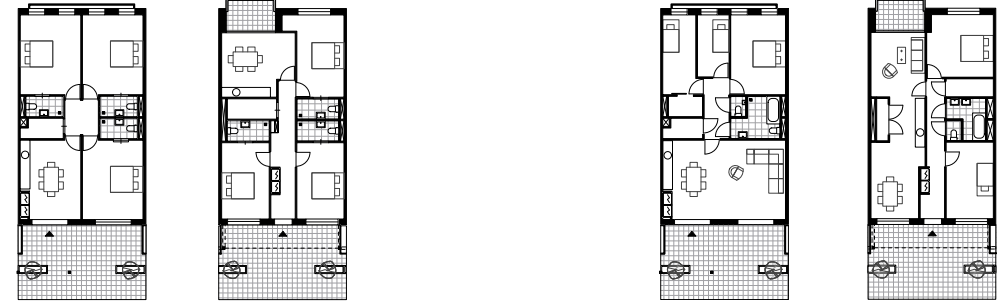
- 1 hoofdentree
- 2 entree parkeergarage
- 3 parkeergarage
- 4 inpandige fietsstalling
- 5 commerciële ruimte
- 6 woningen
- 7 collectieve tuin

- 1 Lariks gezien vanaf de Kalmarbrug
- 2 Aan de west- en zuidzijde van het blok bevinden zich commerciële functies in de plint

Doorsnede

Voorbeelden van plattegronden van een deelwoning (links) die zijn aangepast tot een eengezinswoning (rechts)

2

4

1

3

5

- 1 Op het dak van de parkeergage ligt een collectieve tuin met ontmoetings- en sportplekken
- 2-3 Collectieve tuin
- 4 De brede galerij doet tevens dienst als semi-privé buitenruimte
- 5 De woonkamer van een deelwoning

Juryoordeel

Ook de Eindhovense woningcorporatie Trudo heeft lef getoond in de aanpak van Woensel-West, de buurt die ver was weggezakt in de rangorde van aantrekkelijke woongebieden. Met een grootschalige sloop-nieuwbouwoperatie – zouden we dat nu nog zo doen? – is het tij gekeerd. De fysieke ingrepen gingen vergezeld van een programma om ook sociaal-maatschappelijk de buurt vooruit te helpen. De jury kan (nog) niet beoordelen wat er achter de voordeur van de huishoudens is gebeurd. Zijn zij er werkelijk op vooruitgegaan? De levendigheid lijkt in ieder geval teruggekeerd in de openbare ruimte (die hier en daar wel erg verhard lijkt). Waardering is er in ieder geval voor de manier waarop Trudo de partners (zoals het uitvoerend bouwbedrijf) in een vroege fase bij de ontwikkeling heeft betrokken.

Trudo Wijkvernieuwing Woensel-West

Locatie Eindhoven **Ontwerp** Tarra Architectuur & Stedenbouw, Buro Lubbers en NEXT Architects
Planvorming en realisatie 2005–2023

De Eindhovense volkswijk Woensel-West voerde begin deze eeuw de verkeerde lijstjes aan. Een deel van de bewoners was om uiteenlopende redenen achteropgeraakt en er was sprake van verloedering en criminele activiteiten. Gemeente en woningcorporatie Trudo besluiten de Buurtonderneming Woensel-West op te richten: een kleine slagvaardige organisatie die fysiek in de wijk aanwezig is en de kar van de wijkvernieuwing gaat trekken. Er wordt een plan opgesteld voor een gebiedsgerichte aanpak waarbij de fysieke vernieuwing van de wijk hand in hand gaat met de sociaal-economische en maatschappelijke vooruitgang van de bewoners. Die ambitie is verrat in slogans als 'er mag in Woensel-West niet nóg een generatie in armoede opgroeien'.

De pijler van het nieuwe decor richtte zich op de fysieke vernieuwing van de wijk. In totaal zijn er 488 bestaande woningen afge-

broken en 558 nieuwe opgeleverd, in verschillende fasen – waardoor bewoners konden doorstromen van een oude naar een nieuwe woning. Elke fase besloeg circa honderd woningen, in uiteenlopende typologieën en bestemd voor zowel nieuwe als bestaande bewoners. Verder zijn er winkels en bedrijfsruimtes toegevoegd en is de openbare ruimte aangepakt. Bij alle deelprojecten is veel aandacht besteed aan groenvoorziening en kleurrijke architectuur. Er werd bewust gekozen voor spraakmakende bebouwing, zodat de wijk dáár om bekend zou komen te staan. Hiermee kon het imago van de wijk een impuls krijgen. In de stedenbouwkundige opzet is gebruikgemaakt van autoluwe hofjes en poorten. Binnen deze structuur hebben verschillende architectenbureaus hun bijdrage geleverd. De ontwerpende en uitvoerende partijen werkten intensief samen om de voorgestelde ingrepen direct op

de technische haalbaarheid te toetsen. Het bouwbedrijf leverde zogenaamde conceptwoningen aan, die ingepast werden in de nieuwe opzet van de wijk.

Met de instroom van nieuwe bewoners probeerde opdrachtgever Trudo een gemengde buurt te creëren met bewoners die elkaar helpen. Het concept 'Slimmer Kopen' stelde huishoudens met een bescheiden inkomen in staat eigenaar te worden van een woning. Nieuwe huurders die als vrijwilliger in de wijk aan de slag wilden, kregen voorrang op een woning. Zo werd geborgd dat de sociale programma's uitgevoerd konden worden die in het kader van de wijkvernieuwing waren opgezet. Inmiddels zijn verschillende van deze sociale programma's uitgegroeid tot zelfstandige initiatieven.

De nieuwe sociale huurwoningen in Woensel-West zijn energiezuinig, bijna alle daken zijn voorzien van zonnepanelen

Woningen Brugmanstraat net voor de sloop

Situatie

- A Celsiusplein
- B Edisonstraat
- C Drebbelstraat
- D Waagegebouw

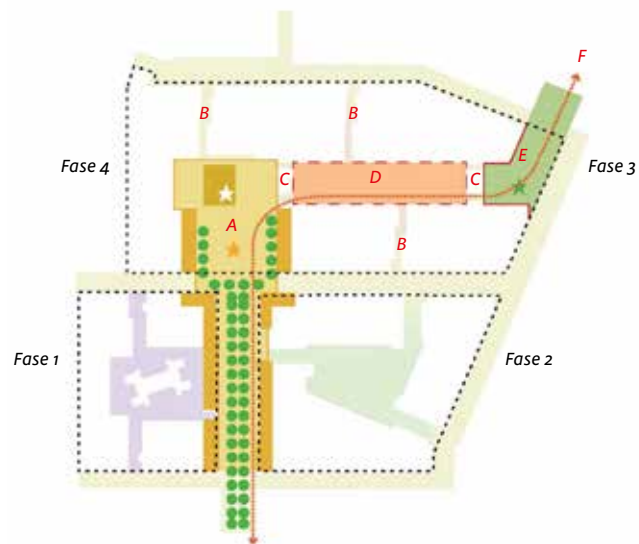
1

2

De wijkvernieuwing Woensel-West is in vier fasen uitgevoerd

- A Celsiusplein
- B Steeg
- C Poort
- D Jan van der Heijdestraat
- E Newtonplein
- F Vredeoord

- 1 Nieuwe kleurrijke gevels sieren de wijk
- 2 Het Celsiusplein is vernieuwd en vormt samen met het opvallende wijkgebouw het hart van Woensel-West
- 3 Het feloranje wijkgebouw vormt het sluitstuk van de vernieuwing, in de plint bevindt zich een multifunctioneel cultuurhuis, met daarboven sociale huurappartementen

- 1-2 Kleurrijke gevels, bijzondere poorten en groene hofjes zijn kenmerkend voor de wijk
 3 De woningen zijn grotendeels modulair gebouwd met geprefabriceerde elementen
 4 De nieuwe gevels sluiten mooi aan bij de bestaande straatgevels in de wijk

Juryoordeel

‘Heel gaaf en bijzonder’, dat is de reactie die Radius aan de jury ontlokt. Een publieke functie realiseren in een ondergronds pomphuis en waterbassin, ga er maar aan staan. Het is een opgave waar je gemakkelijk voor weg kunt lopen, maar daar koos deze opdrachtgever niet voor. Met veel liefde voor de bestaande gebouwen en zonder publieke financiële steun is dit centrum op knappe wijze tot stand gekomen, met de inzet van vakkundige ontwerpers. De eenvoud van de ingreep kan op instemming rekenen: het heeft geresulteerd in een mooie publieke plek, een cadeau aan de stad Delft. Letterlijk kopieer- en opschaalbaar is de oplossing vermoedelijk niet, maar er zijn veel meer van dit soort complexen in het land die een behandeling als deze verdienen.

Lekkerkerk Beheer **RADIUS**, centrum voor Hedendaagse Kunst en Ecologie

Locatie Delft **Ontwerp** DP6 architectuurstudio, Tak Architecten, Lisette Kappers Onderzoek & Architectuur en Lindeloof Tuin- en landschapsarchitecten, ZOETMULDER **Planvorming en realisatie** 2021–2023

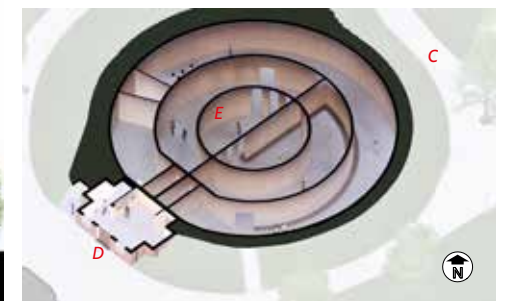
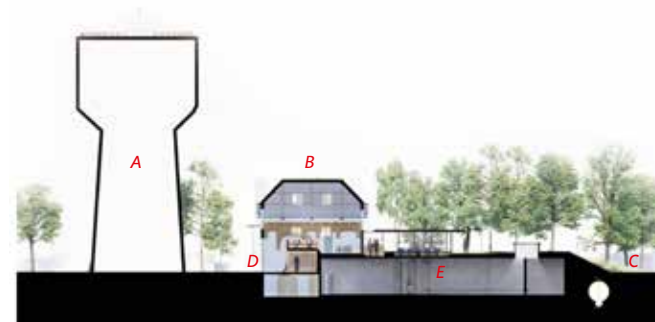
Veel Delftenaren zullen er jarenlang gedachteloos aan voorbij zijn gewandeld en gefietst: het pomphuis en de reinwaterkelder behorende bij de Watertoren. Een ensemble van drie gebouwen in het Kalverbos dat diende voor de stedelijke drinkwatervoorziening. De markante Watertoren werd in 2007 al gerenoveerd, het pomphuis en de kelder hebben nu ook een tweede leven gekregen. Verantwoordelijk daarvoor is particulier opdrachtgever Robert Lekkerkerk, die het geheel in 2020 aankocht. Hij was getroffen door de schoonheid van de ondergrondse reinwaterkelder (een groot, cirkelvormig waterbassin waar het water een bijzondere tekening op de muren heeft achtergelaten) en wilde deze publiek toegankelijk maken. Ook de gemeente Delft koesterde de ambitie om in het watertorencomplex een publieke functie toe te voegen.

De samenwerking met kunstcentrum RADIUS bracht de herbestemming dichterbij. De 500 vierkante meter grote reinwaterkelder bleek zich na enkele aanpassingen prima te lenen voor een tentoonstellingsruimte, waarin RADIUS kan exposeren rondom thema's als klimaat, ecologie en leefomgeving. Het pomphuis is geschikt gemaakt als ontsluiting van de nieuwe museale ruimte en herbergt tevens de boekwinkel. Bezoekers komen hier binnen en waaiëren vervolgens uit over het complex, waarin de toepassing van biobased materialen en lowtech installaties centraal staat. De opdrachtgever werkte al eerder samen met architectenbureau DP6, dat ook nu vroeg bij het project betrokken werd. Al ontwerpend – en met een directe inbreng vanuit de eindgebruikers – werden verschillende modellen onderzocht op het mogelijke programma, de stedenbouw-

kundige randvoorwaarden, de morfologie en de haalbaarheid. Het jonge Delftse bureau ZOETMULDER kreeg de opdracht om een aantal interieurontwerpen te vervaardigen, gemaakt van hergebruikte materialen uit het complex. Grootste hindernis bij de transformatie van de waterkelder bleek het vergunningentrajec voor dit rijksmonument. Naarmate het proces vorderde, werd het voor Lekkerkerk c.s. steeds lastiger de benodigde vergunningen te verkrijgen, door veranderende inzichten bij de gemeente. Uiteindelijk kwam er voor de kelder en het pomphuis groen licht en kon de uitvoering – die geheel zonder subsidies tot stand is gekomen – van start gaan. De vergunningsaanvraag voor de uitbreiding van het Pomphuis ten behoeve van het restaurant loopt nog steeds.

Het getransformeerde, opengesneden ondergrondse waterbassin levert bijzondere tentoonstellingsruimtes op

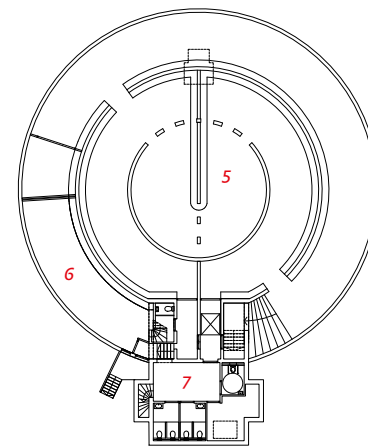
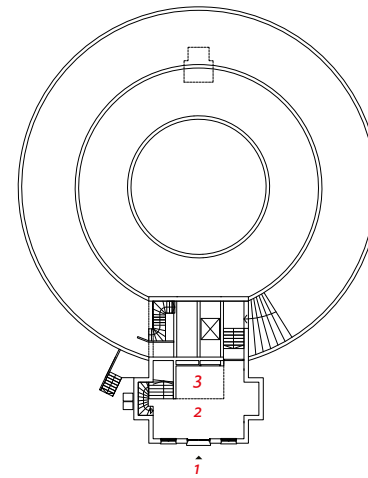
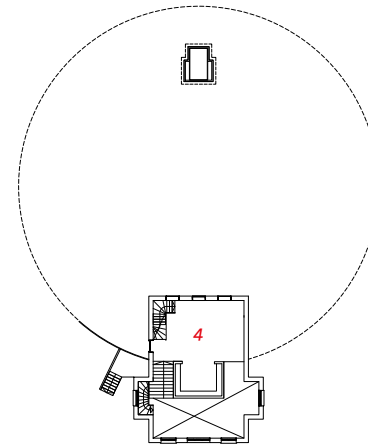

Doorsnede pomphuis en axonometrie waterbassin

- A** Watertoren
- B** RADIUS
- C** Kalverbos
- D** Entree kunstcentrum
- E** Tentoonstellingsruimte

- 1 De entree van het kunstcentrum met receptie en kleine boekwinkel
- 2 De karakteristieke Watertoren (1896) maakt deel uit van het beschermd stadsgezicht Delft
- 3 Het cirkelvormige waterbassin, de reinwaterkelder, had een capaciteit van ruim twee miljoen liter drinkwater

1

2

3

Eerste verdieping, begane grond, souterrain

- 1 entree
- 2 foyer/receptie
- 3 boekwinkel
- 4 horeca
- 5 tentoonstellingsruimte
- 6 keuken/berging
- 7 garderobe

1

2

3

4

- 1-3 RADIUS organiseert tentoonstellingen op het snijvlak van kunst en wetenschap, met de nadruk op klimaat, ecologie en de leefomgeving
4 De bassinwanden met bijzondere kalktekening zijn behouden en worden slechts op een paar punten doorbroken voor een goede routing

Juryoordeel

Met een investeringsom van 170 miljoen euro staat de revitalisering van Paleis Het Loo op eenzame hoogte. De ambitie van de opdrachtgever – een onafhankelijke stichting – was navenant groot. De jury prijst de keuze om een professionele projectorganisatie op te tuigen die het feitelijke opdrachtgeverschap ter hand nam – het stichtingsbestuur kende de eigen beperkingen. Tussentijds zijn de nodige barrières overwonnen, zoals een mislukte aanbesteding en de noodzaak om 50 miljoen euro aan het bouwbudget toe te voegen. Maar dan staat er ook een icoon dat er zijn mag, met indrukwekkende ruimtes boven én onder de grond. In museaal opzicht is Het Loo weer geheel bij de tijd, alhoewel er door sommigen getwijfeld wordt aan de toegankelijkheid voor mensen met een beperking.

Paleis Het Loo *Renovatie en uitbreiding* **Paleis Het Loo**

Locatie Apeldoorn **Ontwerp** KAAAN Architecten, Van Hoogevest Architecten, Kossmanndejong, GrobEnzo, Studio Linse, TextielLab, Atelier Rick Tegelaar en Copijn **Planvorming en realisatie** 2014–2023

Er kan veel gebeuren in dertig jaar. In 1984 opende Paleis Het Loo de deuren voor het grote publiek. In de jaren die volgden, stegen de bezoekersaantallen steeds verder door. Er werden nieuwe eisen gesteld aan het gebouw: een groter belang voor educatie en schoolbezoek, meer aandacht voor het verhaal ‘achter’ het gebouw en een vraag naar hoogwaardiger tentoonstellingsconcepten. Door de verplichting van het Rijk om asbest te verwijderen uit alle rijksgebouwen, was een tijdelijke sluiting onvermijdelijk. Zo konden de technische installaties worden vernieuwd tezamen met de uitbreiding van bezoekersfaciliteiten.

Paleis Het Loo heeft zelf in 2014 de vernieuwingsoperatie ter hand genomen; de directie richtte hiervoor een projectbureau op met projectmanagers die bekend waren met vergelijkbare opgaven bij andere musea. Voor de keuze

van de architect is een Europese aanbesteding georganiseerd, waaruit KAAAN Architecten als winnaar naar voren kwam. Belangrijkste ingreep in het ontwerp is een uitbreiding van 5.000 vierkante meter onder het voorplein die als centraal entreegebied de beide vleugels van het paleis verbindt en tevens de nieuwe tentoonstellingszalen ontsluit. De *grand foyer* die hier is gecreëerd, krijgt daglicht door het bovenliggende glazen dak; een horizontaal raam dat in de *bassecour* (het voorplein) is geplaatst (omgeven door een spiegelende waterpartij). De symmetrie en het aanzicht van het paleis konden hierdoor worden behouden. Een van de andere opvallende ingrepen betrof de toevoeging van een lift en een nieuwe trap die leiden naar het dak van het paleis. Van hieruit hebben bezoekers een fraai uitzicht over de tuinen en de voorvelden.

Naast de nieuwbouw onder het voorplein is het historische paleis zorgvuldig gerestaureerd, waarbij tevens de installaties en de voorzieningen voor de bezoekers zijn verbeterd. Nieuwe toevoegingen zoals het Juniorpaleis en de herbestemming van een foyer samen met de bestaande balzaal tot restaurant maken een bezoek interessant voor een veelheid aan doelgroepen. Tijdens de ontwerp-fase hebben de medewerkers van het museum meegedacht over de voorgestelde ingrepen. Ook is er onderzocht welke oplossingen wel en niet werken voor Paleis Het Loo.

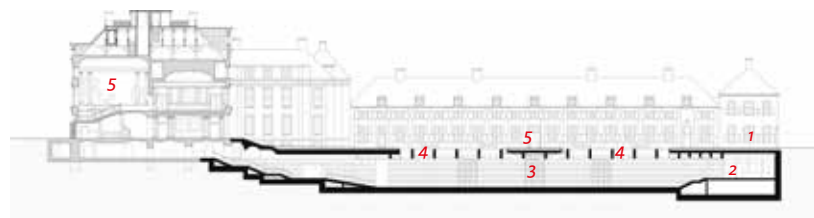
Onder het nieuwe voorplein van Paleis Het Loo met ondiepe vijver bevinden zich de *grand foyer* en de tentoonstellingszalen

Situatie
A Koningslaan
B Koninklijk Park
C Voorplein
D Paleistuinen

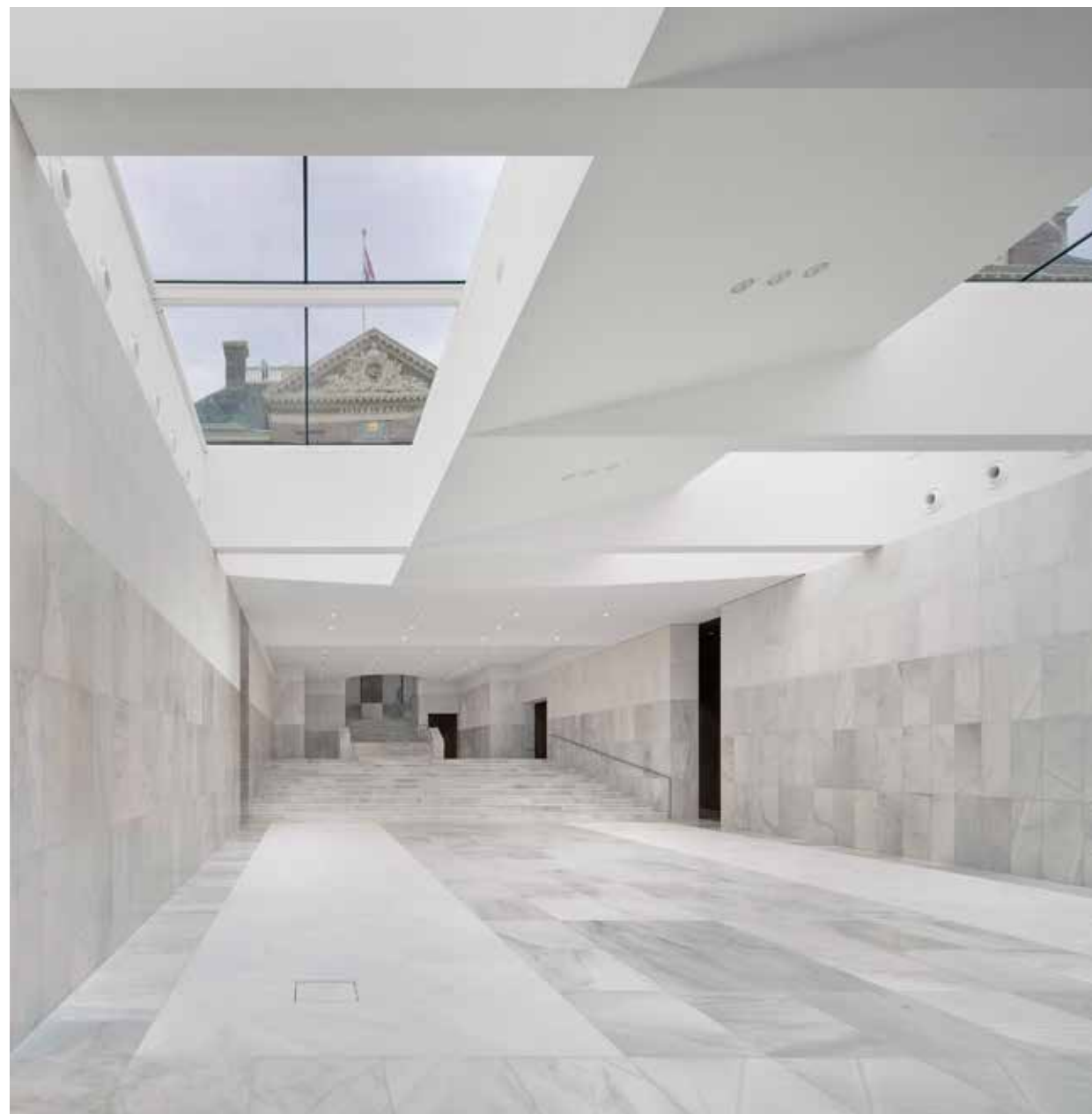

1

Doorsnede

- 1 entreehuis
- 2 balie
- 3 grand foyer
- 4 ondiepe vijver
- 5 paleis

2

- 1 De nieuwe museumtoegangen bevinden zich in de hoekpaviljoens aan het voorplein
- 2 De *grand foyer* biedt toegang tot de ondergrondse tentoonstellingszalen en het paleis

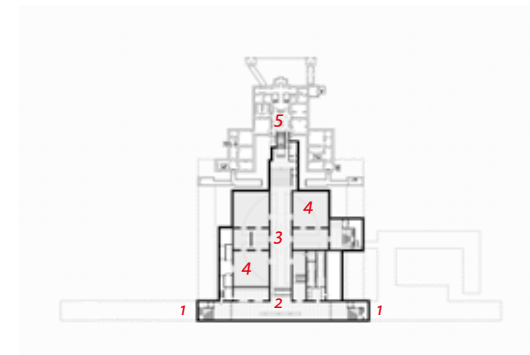
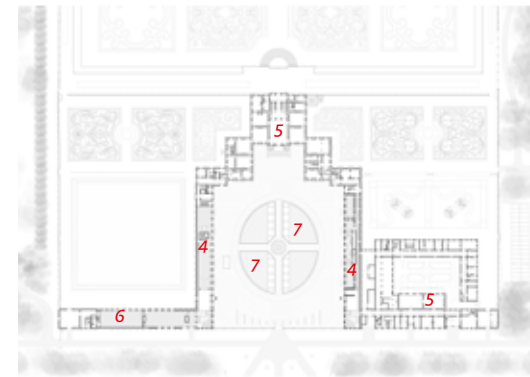
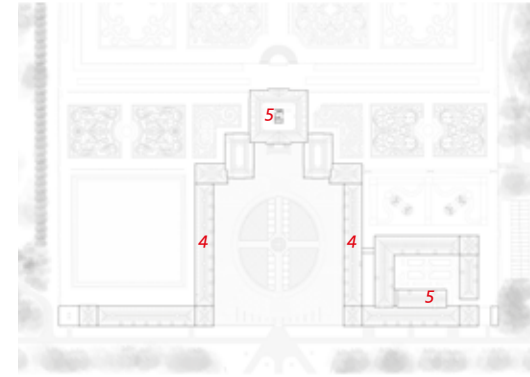

1

- 1 Trappenhuis en vide met zicht op de tentoonstellingszaal op de eerste verdieping
- 2 Het restaurant in de voormalige foyer en balzaal
- 3 De nieuwe toegang in het hoekpaviljoen brengt bezoekers met glazen lift of marmeren trap naar de ondergrondse *grand foyer*
- 4 Het voorplein tijdens de ingrijpende verbouwing

Eerste verdieping, begane grond, souterrain

- 1 entreehuis
- 2 balie
- 3 ondergrondse museumgang
- 4 tentoonstellingsruimte
- 5 paleis
- 6 restaurant
- 7 ondiepe vijver

2

3

4

Juryoordeel

Een rake aanklacht tegen het consumptisme, zo wordt het integrale behoud van een jarenvijftig-woonhuis uit de vorige eeuw getypeerd door de jury. Opdrachtgever Hendrick de Keyser Monumenten, die al de nodige jaren een hoge oevrekwaliteit laat zien, introduceert een nieuwe categorie bij de Gouden Piramide: minutieuze conservatie. En dat in een tijd waarin het afbreken van erfgoed – van gebouwen tot en met kunstwerken en voorwerpen – nog steeds aan de orde van de dag is. Het is een aanpak die vervreemdend werkt: bewust wordt ingezet op vertraging en zelfs het stilzetten van de tijd. 'De overtreffende trap van behoud, met een sterke educatieve waarde', zo wordt gezegd. Het is daarmee een concrete poging om de manier van leven uit een bepalende tijdsperiode van de Nederlandse geschiedenis over te dragen aan huidige en toekomstige generaties.

Hendrick de Keyser Monumenten *Huis Sloëtjes*

Locatie Hilversum *Ontwerp* Projectteam Hendrick de Keyser Monumenten *Planvorming en realisatie* 2021–2023

Huis Sloëtjes is een van de 445 bijzondere huizen in de collectie van gebouwen die Hendrick de Keyser Monumenten beheert. Het rijtjeshuis uit de jaren vijftig van de vorige eeuw is integraal behouden en bevoren in de tijd om het te bewaren voor de eeuwigheid. En open te stellen voor een breed publiek. Om daarmee iets te zeggen over vraagstukken van nu, zoals de gevolgen van de wegwerpmatenschap en de individualisering. Dit was de niet-alledaagse opgave waaraan het breed samengestelde projectteam van Hendrick de Keyser zich in 2021 wijdde, met als uitkomst de 'opening' in het najaar van 2023.

Het tijdens de wederopbouw gebouwde huis in de Hilversumse J.P. Coenstraat werd in 1954 ontworpen door architect Willem Reeders. Direct na hun huwelijk in 1955 betrokken Nel en Ton Sloëtjes het huis en bleven er hun hele leven wonen. In dit doorsnee-rijtjeshuis zijn interieuronderdelen

aanwezig uit de jaren vijftig tot en met tachtig van de vorige eeuw. Ook de gehele boedel van het stel is bewaard, in totaal 3.000 objecten. Veel vergelijkbare woonhuizen uit deze periode zijn inmiddels grondig verbouwd, hier is het allemaal bewaard gebleven: van zachtboardplafonds, papierbehang tot origineel vloerzeil uit 1955. Zoon Henk besloot zijn ouderlijk huis zoveel mogelijk te bewaren en hier en daar terug te brengen naar zijn jeugdherinneringen. In zijn testament bepaalde hij dat woning en interieur zo goed mogelijk in stand moeten worden gehouden. Ook sprak hij de wens uit dat de woning voor publiek wordt opengesteld. Hij liet het huis daarom na aan Hendrick de Keyser Monumenten. Deze vereniging houdt haar monumentenbezit zorgvuldig in stand, zodat iedereen kan kennismaken met de nationale woongeschiedenis door de huizen te bezoeken of erin te wonen, werken of loge-

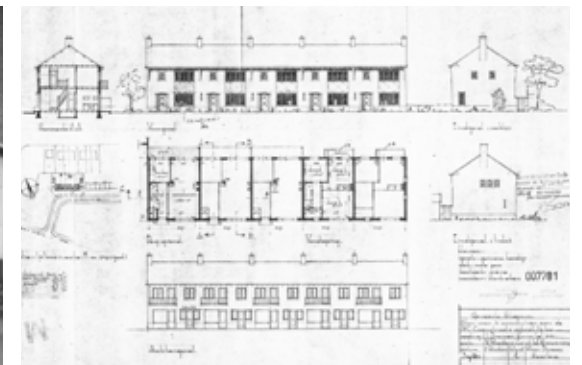
ren. Het beheer en behoud van architectuur en interieurs is meervoudig complex. In het geval van Huis Sloëtjes vergde dat ruim een half jaar, waarin kamer voor kamer en object voor object met de grootste zorgvuldigheid aan de beurt kwam. Alles werd schoongemaakt en waar nodig gerestaureerd. Bewaren en beleven staan vaak op gespannen voet, in dit project is onderzocht hoe deze toch samen kunnen gaan. De beleving van het huis mocht bijvoorbeeld niet worden aangetast, ingrepen zijn daarom subtiel en er is zo min mogelijk gemusealiseerd. Bijzondere aandacht is besteed aan de bezoekersbeleving, het werven van vrijwilligers die de bezoekers ontvangen en aan het contact met de buurt. Verschillende buurtbewoners dragen bij aan het beheer in en rondom het huis. Het is de ambitie om de bekendheid van het huis steeds verder te vergroten.

Sinds de bouw in 1954 is er weinig veranderd aan het exterieur van de woning aan de J.P. Coenstraat 80 in Hilversum

Nog op hun trouwdag in 1955 betreft het echtpaar Sloëtjes de nieuwe woning

Bouwtekening van het bouwblokje aan de J.P. Coenstraat

1

3

2

4

- 1 Eetkamer
- 2 Woonkamer
- 3 Achtergevel vanuit de tuin
- 4 Woonkamer met kachel

1

2

3

- 1 Keuken
- 2 Het servies in inbouwkast woonkamer
- 3 Vloerbedekking en zeil in de gang
- 4 Slaapkamer zoon

4

Juryoordeel

De opgave van de woningnood is onmiskenbaar groot. Kunnen woningen sneller en duurzamer gebouwd worden? In Noord-Holland sloegen woningcorporaties en bouwbedrijven de handen ineen en kwamen tot een innovatieve aanpak. De jury spreekt over een concept met een duidelijke maatschappelijke impact. De manier waarop het proces is georganiseerd – met onder meer maatregelen om de CO₂-uitstoot van het bouwen fors terug te brengen, evenals de bouwverlast voor de omliggende wijk – is voorbeeldig en navolgbaar. Minder enthousiast is de jury over de uiteindelijke stedenbouwkundige inpassing. Maar beschouwd als een poging van de bouwsector (die vaak toch nog als 'traditioneel' wordt weggezet) om de woningbouw echt anders aan te pakken: alle lof.

Parteon *Modulaire* woningen van NH Bouwstroom

Locatie Zaandam *Ontwerp* FARO architecten en Homes Factory *Planvorming en realisatie* 2022–2023

De woningnood is weer helemaal terug als maatschappelijke vijand nummer één. Een manier om sneller in de zo gewenste betaalbare huisvesting te kunnen voorzien, is geïndustrialiseerde woningbouw. Een recept dat we nog al te goed kennen uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw en nu nieuw leven wordt ingeblazen, ditmaal met conceptwoningen die compleet in de fabriek worden vervaardigd. En ook nu spelen de woningcorporaties – die zich aan het juk van hun sterk ingeperkte rol ontworstelen – een belangrijke functie als opdrachtgever. In Noord-Holland, een van de provincies waar de vraag naar woningen het allerhoogst is, hebben acht woningcorporaties de samenwerking NH Bouwstroom opgericht, een initiatief om samen met gemeenten en bouwpartners de woningbouwproductie te versnellen en vergroten.

Ook de locatie in de vooroorlogse Rosmolenbuurt kwam in beeld voor deze aanpak, na te zijn aangedragen door woningcorporatie Parteon. Binnen een dichtbebouwd stedelijk weefsel bleek op een slooplocatie plek voor 95 3D-modulaire eengezinswoningen, die vervaardigd zijn door Homes Factory. Het ontwerp is afkomstig van FARO. Elke woning bestaat uit een complete begane grondmodule en een kapmodule. Beide zijn geheel afgebouwd in de fabriek van het bouwbedrijf in Breda en over het water naar Zaandam getransporteerd. Deze *offsite*-productiemethode maakte het mede mogelijk om aan de strenge stikstofnormen ter plekke te voldoen (Zaandam wordt omringd door drie Natura 2000-gebieden); op de locatie werden de woningen met een elektrisch platform van het schip getakeld en naar de bouwplaats gebracht. Daar konden

ze direct op de nutsvoorzieningen worden aangesloten en hoefden alleen nog goten, hemelwaterafvoeren en dakpannen te worden geplaatst.

De woningen scoren laag op milieu-impact en CO₂-uitstoot in vergelijking met de traditionele bouw. In een vroeg stadium werd de gemeente bij de planontwikkeling betrokken. Na de toetsing van het ontwerp door de Raad van Advies van Parteon verliepen ook de welstandsbeoordeling en de vergunningverlening soepel. De gevel past in de binnenstedelijke context en is gemaakt van duurzame materialen zoals bamboe, minerale gevelstenen en steenstrips.

Het eerste modulaire woningblok na plaatsing in de wijk

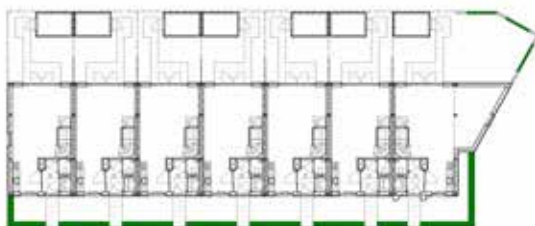
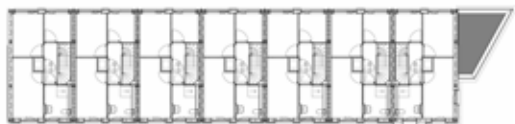

Toestand van de woningen voor de sloop, vele moesten op het laatst worden gestut

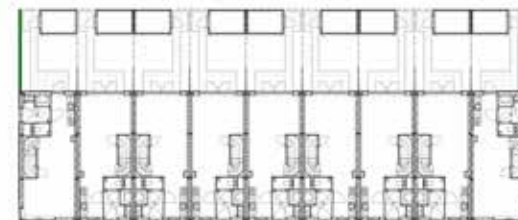
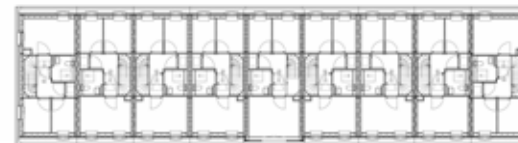
Situatie

- A Hoveniersstraat
- B Dr. Schaepmanstraat
- C Leo XIII-straat

Voor- en zijgevel, eerste verdieping, begane grond blok E type 3
(Dr. Schaepmanstraat)

- 1 Nieuwe woningen aan de Dr. Schaepmanstraat
(blok E type 3)
- 2-3 Nieuwe woningen aan de Hoveniersstraat
(blok O type 1)
- 4 Achterkant van een modulaire woning met
openslaande terrasdeuren

Voor- en zijgevel, eerste verdieping, begane grond blok O type 1
(Hoveniersstraat)

1

2

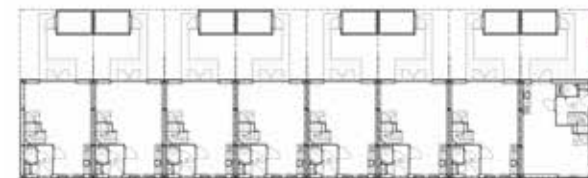

3

- 1 Beganegrondmodule in aanbouw in de fabriek
- 2 Een binnenvaartschip brengt de kapmodules over de Zaan naar de dichtstbijzijnde kade
- 3 Plaatsing van een beganegrondmodule
- 4 Werkzaamheden bij de recent geplaatste modulaire woningen

4

Voor- en zijgevel, eerste verdieping, begane grond blok M type 2 (Leo XIII-straat)

Juryoordeel

Een project dat alleen in Amsterdam gebouwd kon worden, zo wordt woongebouw Jonas van ontwikkelende belegger Amvest geduid. Binnen het grotere geheel van IJburg is dit een opvallende toevoeging, zowel architectonisch als programmatisch (met veelal kleine woningen in de middenuur die leunen op de collectieve voorzieningen). De opdrachtgever heeft onmiskenbaar veel in het complex en het beheer geïnvesteerd. Jonas heeft wel iets weg van een luxe hotel, maar daar hangt dan ook wel een stevige huurprijs aan. De jury blijft met de nodige vragen achter, die vooral betrekking hebben op het functioneren van het gebouw in de dagelijkse praktijk. Niettemin levert Amvest met Jonas een bijdrage aan het debat over collectiviteit in de woningbouw en het samenleven van stedelijk georiënteerde kleine huishoudens.

Amvest Jonas

Locatie Amsterdam **Ontwerp** Orange Architects, Felixx Landscape Architects en Pubblik & Vos
Planvorming en realisatie 2017–2023

Het wonen in compacte appartementen, aangevuld met een brede baaierd aan collectieve voorzieningen, is in Nederland duidelijk aan een opmars bezig. De gedachte is dat bewoners een deel van hun woonprogramma met gezamenlijke faciliteiten kunnen invullen, waardoor hier voor in de woningen geen ruimte hoeft te worden gecreëerd. Bovendien draagt de collectiviteit van de woongemeenschap bij aan meer ontmoeting en cohesie tussen de groeiende groep een- en tweepersoonshuishoudens in de stad. Ontwikkelende belegger Amvest zag kansen voor dit concept in de Amsterdamse stadsuitbreiding IJburg, die lange tijd vooral werd geassocieerd met het wonen door en voor gezinnen.

Aan de Krijn Taconiskade, uitkijkend op het haventje van IJburg, kwam een kavel beschikbaar door een tender van de gemeente Amsterdam. Amvest greep de competitie aan om een

woonconcept te introduceren dat met name was gericht op kleine huishoudens met een uithuizige levensstijl. Dat zou de levendigheid in het gebied ten goede komen en bijdragen aan het draagvlak van voorzieningen zoals horeca en cultuur. Voorwaarde was wel dat het woongebouw de wowfactor zou krijgen, in combinatie met passende gemeenschappelijke voorzieningen. Daaruit resulteerde het project Jonas: geen gewoon gebouw maar een 'woonlandschap', naar een ontwerp van Orange Architects in samenwerking met Felixx Landscape Architects and Planners en Pubblik & Vos.

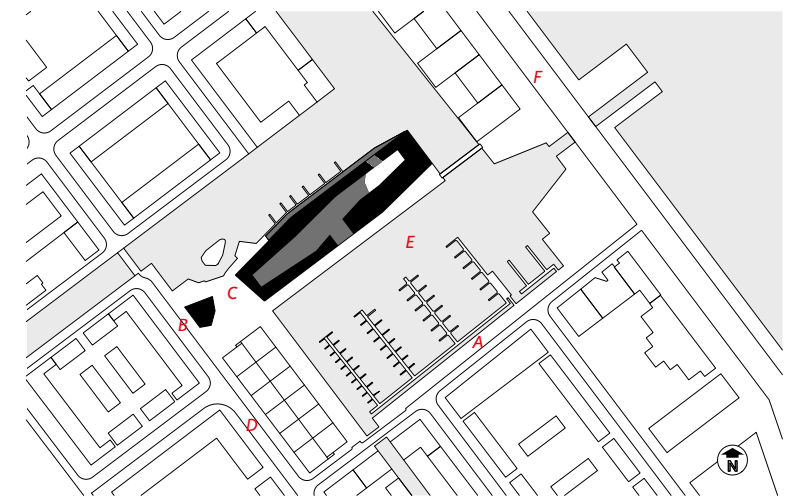
Het *mixed-use* programma omvat in de eerste plaats 273 woningen, waarvan het grootste deel in de middenuur. Daarnaast maken diverse collectieve ruimtes onderdeel uit van het woongebouw, van een yogaruimte tot en met een collectief dakstrand.

Tot de *software* van Jonas mogen onder meer een community-manager, een Jonas-app en elektrische deelauto's gerekend worden.

De naam Jonas verwijst naar het Bijbelverhaal over Jona die wordt opgeslokt (en weer uitgespuugd) door de walvis. De associatie met geborgenheid in een groot lichaam komt het sterkst terug aan de binnenkant van het gebouw, dat uitgevoerd is als een traditioneel houten schip. Een serie van achter elkaar geplaatste spanten vormt het dragende 'skelet'. Hierdoorheen loopt een route, de 'canyon', die het collectieve programma verbindt en overdag publiek toegankelijk is.

Het woongebouw Jonas vult de gehele kavel en kijkt uit op de kleine binnenhaven van IJburg

Situatie

- A Krijn Taconiskade
- B Entree ondergrondse parkeergarage
- C Voorplein
- D Eva Besnyöstraat
- E Binnenhaven
- F Bert Haanstrakade

1

2

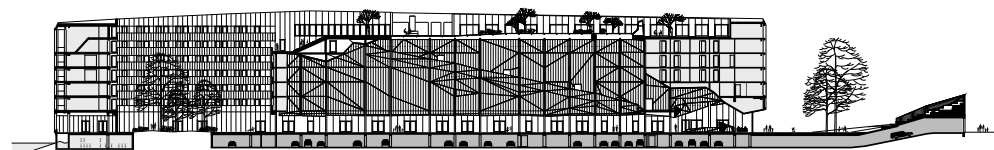
3

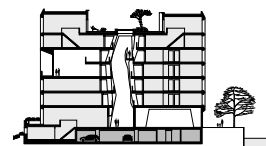
4

5

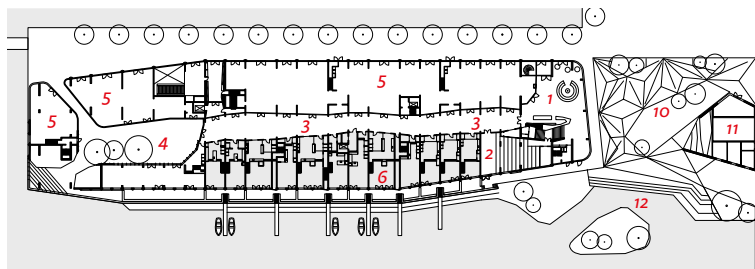
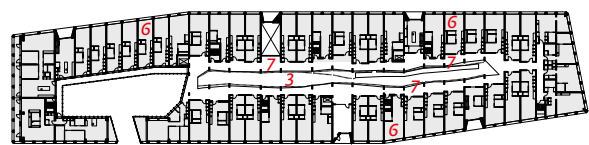
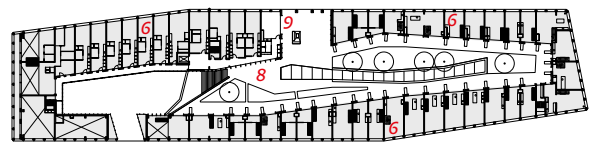
Doorsnedes

- 1 Jonas gezien vanaf de havenzijde
- 2 Diepe insneden, afgewerkt in hout, zorgen voor contrast in gevels
- 3 De woningen in de noordzijde van het gebouw liggen rondom een verdiepte bospatio
- 4 De omhooglopende binnenroute in de *canyon* loopt naar de dakverdieping en het collectieve dakstrand
- 5 Begane grond van de *canyon*

1

Zesde, derde verdieping, begane grond

- 1 huiskamer
- 2 filmzaal
- 3 canyon
- 4 bospatio
- 5 commerciële functies
- 6 woningen
- 7 galerij
- 8 collectief dakstrand
- 9 rooftopbar
- 10 voorplein
- 11 entree ondergrondse parkeergarage
- 12 water en speeleiland

2

3

4

- 1 Het voorplein loopt over de houten tribunetrap naar het water en speeleiland
- 2 De woningen op dak liggen rondom een waterstroom met glazen bodem die tevens de canyon van daglicht voorziet
- 3 De yogastudio is een van de collectieve ruimtes in Jonas
- 4 De gezamenlijke huiskamer ligt aan het voorplein, aan de zuidkant van het woongebouw

Projecten
Alle inzendingen

Ingezonden projecten

Per inzending achtereenvolgens: de plaats, de opdrachtgever, de naam van het project en de betrokken architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, interieurarchitecten en/of kunstenaars. De gegevens zijn aangeleverd door de inzenders.

Amstelveen

1
Woningstichting Eigen Haard
Aquarius
AG NOVA Architecten

Amsterdam

2
Alliander
Alliander Westpoort
De Zwarte Hond

3
Amvest
Jonas
Orange Architects, Felixx
Landscape Architects en
Publik & Vos

4
Artis Natura Magistra
Leeuwenverblijf
Thijs de Zeeuw en
Alexander Lefebvre

5
DPG Media
Mediavaert
Team V Architectuur en
DELVA Landscape Architecture
& Urbanism

6
Vastgoedvereniging
Het Nieuwe Bajesdorp
Het Nieuwe Bajesdorp
Studio Seven Architecten

7
Woningstichting Eigen Haard
Kolenkit Middengebied Noord
PPHP, Marlies Rohmer
Architecture & Urbanism, FARO,
HM Architecten, Geurst & Schulze
architecten, Heren 5 en
Stefanova Architecten

8
Woningstichting Lieven de Key
Lariks
M3H architecten en
Smit Groenadvies

Apeldoorn

9
Paleis Het Loo
Renovatie en uitbreiding
Paleis Het Loo
KAAN Architecten,
Van Hoogevest Architecten,
Kossmanndejong, GrobEnzo,
Studio Linse, TextielLab,
Atelier Rick Tegelaar en Copijn

Appingedam

10
Stichting VO Eemsdelta
Campus Eemsdelta
De Unie Architecten en Felixx
Landscape Architects & Planners

Arnhem

11
Borghese Real Estate
High Park
Powerhouse Company en
Veenenbos en Bosch
landschapsarchitecten

Breda

12
Jan van Loon en
Marleen van Loon-Bachman
Bachmanhof
DAT (De Architectenwerkgroep
Tilburg) en Studio REDD

Buitenkaag

13
Hoogheemraadschap
van Rijnland
Piekberging Haarlemmermeer
Feddes/Olthof
Landschapsarchitecten en
bulter architecten

Delft

14
BPD Bouwfonds
Gebiedsontwikkeling
The Family
ANA architecten

15
Lekkerkerk Beheer
RADIUS, centrum voor
Hedendaagse Kunst en Ecologie
DPG architectuurstudio,
Tak Architecten, Lisette Kappers
Onderzoek & Architectuur;
Lindeloof Tuin- en
landschapsarchitecten en
ZOETMULDER

16
TU Delft
Echo
UNStudio en Fokkema & Partners
Architecten

Den Bosch

17
Trudie Clingeborg-Hoedemakers
De Markt
HP architecten

18
Woningcorporatie Zayaz en
Vereniging Samen Thuis
Boschgaard
Superuse Studios

Den Haag

19
ROC Mondriaan
De Meppel
Bureau Kroner en ipv Delft

20
Staatsbosbeheer
Groene Entree Koekamp
Powerhouse Company en
DELVA Landscape Architecture
& Urbanism

Ede

21
Gemeente Ede
OPENKA
awg architecten, Lodewijk Baljon
landschapsarchitecten,
Stefanova Architecten,
Martens Willems & Humblé
Architecten, Bokkers van der Veen
Architecten, MIX architectuur,
Mulleners + Mulleners en
Geesink Weusten Architecten

Eindhoven

22
Trudo
**Wijkvernieuwing Woensel-
West – Focus op emancipatie
in een ander decor**
Tarra Architectuur &
Stedenbouw, Buro Lubbers en
NEXT Architects

Elsloo

23
Nedlin
Nedlin Healthcare
Architecten aan de Maas

Enschede

24
Universiteit Twente
Langezijds
Civic Architects, VDNDP en
Studio Groen+Schild

Goirle

25
VP Capital
HAVEP
Paul de Ruiter Architects

Groningen

26
MWPO en Beauvast
**Transformatie Rode
Weeshuisstraat**
Architectencombinatie
De Zwarte Hond en
Loer Architecten

Heemskerk

27
Gemeente Heemskerk
24 woningen De Velst
Marlies Rohmer Architecture
& Urbanism

Hillegom

28
AW Groep
Watertoren Bollenstreek
Lars Bouwman en
Steffanie Wijnhout

Hilversum

29
Hendrick de Keyser Monumenten
Huis Sloëttjes
Projectteam Hendrick de Keyser
Monumenten

Kinderdijk

30
Waterschap Rivierenland
JU Smitgemaal
M& DB architecten,
Movares adviseurs en ingenieurs

Krewerd

31
Dorpscoöperatie Krewerd
Tuintjederij
Onix NL

Leiden

32
Meelhattan
De Meelfabriek
Peter Zumthor, Splinter
Architecten, Studio Akkerhuis
Architects, Piet Oudolf en
LOLA Landscape Architects

Margraten

33
American Battle Monuments
Commission
**Netherlands American
Cemetery Visitors Center**
KAAN Architecten

Middelstum

34
Aafke Sterenberg en
Ton Brandsen
Anderwereld
Onix NL

Nuenen

35
Van Gogh Sites in samenwerking
met Van Gogh Village Museum
en Van Gogh Sites Foundation
Van Gogh Villa Museum
diederendirrix architecten,
Van Eijk & van der Lubbe en
Tinker Imagineers

Otterlo

36
Stichting Het Nationale Park
Hoge Veluwe
**Herinrichting centrumgebied
Nationaal Park De Hoge Veluwe**
H+N+S Landschapsarchitecten in
samenwerking met Monadnock,
De Zwarte Hond en Bart Vos

Roelofarendsveen

37
Verder ICT Holding
Tech Campus De School
VRP architecten

Rotterdam

38
BOEi
Zuider Gymnasium
Molenaar & Co architecten en
Deltavormgroep

39
ERA Contour en BPD Bouwfonds
Gebiedsontwikkeling
The Hudsons
Orange Architects en CULD

40
Erasmus Universiteit Rotterdam
Langeveld Building
Paul de Ruiter Architects en BAM

41
Gemeente Rotterdam
**Getijdenpark Eiland van
Brienoord**
Gemeente Rotterdam dienst
Stadsontwikkeling,
H+N+S Landschapsarchitecten en
NEXT Architects

42
Vereniging van Opdrachtgevers
Overhoeks
Overhoeks
Jagerjanssen architecten,
Bureau Massa en
De Nijl Architecten

43
Woonstad Rotterdam
**Welschen 2 Modern wonen in
een buurt met ambitie**
Vanschagen Architecten en
BOA tuin- en landschapsontwerp

Silvolde

44
Groenvast Arnhem
Rivierduinen
Studio Nico Wissing,
MIX architectuur en
Studio Westgeest

Tilburg

45
Gemeente Tilburg en Fontys
Mindlabs
Ector Hoogstad Achitecten en
Bossche Studio's

Utrecht

46
Centraal Museum
Collectie Centraal Museum
Bureau Caspar Conijn in
samenwerking met Lies Willers
en Roderik van der Weijden-
Architect

47
Synchroon
Wisselspoor
Skonk, Studioninedots,
DELVA Landscape Architecture &
Urbanism, MEESVISSER,
Zecc Architecten en
Space Encounters

48
Nimeto
Nimeto maakt ruimte
Maarten van Kesteren
architecten

Zaandam

49
Parteon
**Modulaire woningen van
NH Bouwstroom in
Hoveniersstraat en omgeving**
FARO architecten en
Homes Factory

Zuidwolde

50
Gemeente De Wolden
Huus veur Sport & Cultuur
bct architecten en
ArchiTech Company

Illustratieverantwoording projectenlijst (nummers verwijzen naar het projectnummer)

AG NOVA Architecten 1; Roos Aldershoff 8; ANA Architecten 14; Artis 4; AW Groep 28; BASE Photography 22; bct architecten 50; Boudewijn & Mateo van den Beemster 6; Mike Bink 24; Eva Bloem 16; Borghese Real Estate 11; Victor Bruinen 31; Bureau Kroner/foto: Teo Krijgsman 19; Centraal Museum Utrecht/Gert Jan van Rooij 46; Koen van Damme 12; Sebastian van Damme 3, 47; Diederendirrix/foto: Ossip van Duivenbode 35; Eigen Haard 7; GD & P 32; Gemeente Ede 21; Gemeente Rotterdam 41; H+N+S/foto: Siebe Swart 36; HAVEP 25; Hendrik de Keyser Monumenten 29; Hoogheemraadschap van Rijnland 13; HP architecten/foto: Caroline Waltman 17; Marcel IJzerman 26; Luuk Kramer 38; Jannes Linders 42; Simon Menges 9, 33; Mix architectuur 44; MWA Hart Nibbrig 48; Orange Architects 39; Parteon 49; Powerhouse Company 20; Paul de Ruiter 40; Daria Scagliola en Stijn Brakkee 15, 37; Andreas Secci 27; John Sondeyker Photography 23; Sterrenberg/Brandsen 34; Superuse Studios 18; Team V Architectuur 5; Jacques Tilmanns 2; De Unie Architecten/foto: Egbert de Boer 10; Verschagen Architecten 43; Waterschap Rivierenland 30

Doen en laten is een uitgave van het Atelier Rijksbouwmeester naar aanleiding van de Gouden Piramide 2024.

De Gouden Piramide is de tweejaarlijkse rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap in de architectuur en gebiedsontwikkeling. De prijs bestaat sinds 2003 en is een initiatief van de ministeries van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De winnaar wordt voorgedragen door een onafhankelijke jury onder leiding van de Rijksbouwmeester.

De organisatie van de prijs ligt bij het Atelier Rijksbouwmeester (Nicoline Kok en Saskia Voest). Kristiaan Asscheman maakte een documentaire met Martijn Tervoort en Barrie Snijder over de Gouden Piramide 2024. Deze is te vinden via www.goudenpiramide.nl.

Tekst Kees de Graaf en Francesco Veenstra

Beeldredactie Ingrid Oosterheerd

Tekstcorrectie Els Brinkman

Vormgeving Katja Hilberg

Druk NPN drukkers

Beeldverantwoording (nummers verwijzen naar de pagina's)

Roos Aldershoff 105, 108; Amvest-Orange 141; Jonathan Andrew 126; BASE Photography 112b, 115m; Arjan Bronkhorst 129b, 130, 131, 132l; Vixtor Bruinen 87, 88, 89, 90, 91; Sebastian van Damme 61, 67, 142, 143l; Michel Denancé 56; Ubbo van Dijk 59; Faro architecten 135ro, 136o, 137o, 139o; Gemeente Rotterdam 80b, 82lb/o, 83b; GP&P 57l; H+N+S/foto: Siebe Swart 79b; Frank Hanswijk 71b; Corentin Haubruge 53, 55lo, 58; Hendrik de Keyser Monumenten 129o, 132r, 133; Emile Hoens 142lo, 145b; Marcel IJzerman 63b; Luuk Kramer 69, 72b/ro, 73, 74, 75r, 106; Maarten van Kesteren architecten 47o, 49l, 51o; De Meelfabriek 55b/m/ro, 57rb; Gunnar Meier 118, 120o; Mevrouw Meijer 42-43; Simon Menges 124, 125, 127b/m; MIX architectuur 10o, 101, 103; MWA Hart Nibbrig 45, 47b, 48, 49r, 50, 51b/m; Paleis Het Loo 123, 127o; Parteon 135b/lo, 136b, 137b, 138, 139b; Stijn Poelstra 142ro, 143r, 144, 145o; Rotterdams Stadsarchief 71lo, 75l, 79lo; Rotterdams Stadsarchief/foto Evelyne de Roode 72lo; Daria Scagliola en Stijn Brakkee 93, 95, 96, 97, 117, 120b/m, 121; Stadsarchief Delft 119; Studio544 99, 102o; Studio Westgeest/foto: Rob Kater 102b; Monica Stuurrop 57ro; Arnoud Verhey 77, 81, 82rb, 83o; Igor Vermeer 111, 112o, 113, 114, 115b/o; Rufus de Vries 109; VRP architecten 94; Ronald Zijlstra 64, 65b, 66o; De Zwarte Hond 63o, 65o, 66b

Foto omslag voor, achter en binnenflappen MWA Hart Nibbrig

www.goudenpiramide.nl

Het portret van de jury (p. 18) en de portretten van de vijf genomineerde opdrachtgevers (p. 34–39) zijn van Sebastiaan Rodenhuis. Ze zijn het resultaat van een speciale foto-opdracht verleend door het Atelier Rijksbouwmeester. De foto's van de jury zijn van Ingrid Oosterheerd (p. 21–31).

© 2024, Atelier Rijksbouwmeester (Den Haag)

De beschrijving en de vermelde gegevens van de gepubliceerde projecten zijn gebaseerd op het materiaal zoals dat door de deelnemers aan de Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, de Gouden Piramide 2024, is ingezonden. Uitgever, redactie en organisatie zijn niet verantwoordelijk voor later gebleken onjuistheden of foute dan wel onvolledige vermelding van gegevens over de projecten van de inzenders.

A photograph of a modern building with large glass windows and a landscaped area in front. The building has a white facade and large windows with dark frames. In the foreground, there is a landscaped area with tall grasses and flowers. A group of people is sitting on the ground in the foreground, and a few people are walking on a path in front of the building. The sky is clear and blue.

Opdrachtgevers in de architectuur en gebiedsontwikkeling geven met hun projecten vorm aan de samenleving van morgen. Zij zijn bepalend voor de inrichting van ons land en of daarin grenzen worden geslecht – of juist barrières worden opgeworpen. De jury van de Gouden Piramide 2024, de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, kiest er nadrukkelijk voor het eerste te roemen. Zij prijst partijen – publiek en privaat – die openheid naar de samenleving betrachten, het gesprek aangaan, goed luisteren en dit alles vervolgens ter harte nemen. Deze opdrachtgevers leggen zo de basis voor kleine en grote projecten die maatschappelijk het verschil maken. De winnaar, mbo-vakschool Nimeto in Utrecht, excelleert hierin en ook de nominaties en bijzondere inzendingen geven blijk van een krachtig doen – en soms ook laten, doordat opdrachtgevers bewust ruimte geven aan anderen. Aan de ontwerpers met wie ze werken, aan de gebruikers die zich de projecten mogen toe-eigenen en zelfs aan de stadsnatuur die haar gang mag gaan.